

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Praha 2010

Dana Jakubů

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Židé v Ivančicích

Jews in Ivančice

Vedoucí práce:
PhDr., Lena Arava - Novotná, ThD.

Autor:
Dana Jakubů

2010

Ráda bych poděkovala všem, kteří mě podpořili či zapůjčili literaturu potřebnou k napsání této bakalářské práce. Zejména děkuji mé vedoucí PhDr., Leně Aravě - Novotné, ThD., s níž jsem mohla podrobně prokonzultovat náplň práce. Za její cenné rady, připomínky a odborné vedení při zpracování této bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Židé v Ivančicích napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 25.6.10

Dana Jakubů

Anotace

Bakalářská práce Židé v Ivančicích pojednává o historii ivančické židovské náboženské obce, vývoji počtu židovských obyvatel a domů v židovské čtvrti. Počátek židovského osídlení v Ivančicích se předpokládá nejpozději na konec 15.století, kdy nacházíme první písemné zmínky. Snažila jsem se především postihnout situaci židů ve společnosti. Jaká měli práva, povinnosti na rozdíl od ostatního obyvatelstva, které je provázely v různých časových obdobích a z různých důvodů. Práce také popisuje historický vývoj židovské obce po revolučním roce 1848 jak po správní stránce. Své místo zde má i školství, spolková činnost a kulturní rozvoj obce v daném období.

Anotace

Bachelor work „Jews in Ivančice“ dissertate about a history of Jewish religious community, development of the number of Jewish inhabitants and the houses in Jewish section. The beginning of Jewish habitation in Ivančice is supposed to the end of 15. century on the latest, when we founded first written mentions. I tryed especially to catch Jewish's situation in the society. Which kind of laws they had, duties, to opposite from another population, which were in contact with them in different period and from different reasons. This work describe the history development of Jewish community after revolution year 1848 from administrative and economic side, too. Here is the place for talking about education, federal activity and cultural development of village in a given period.

Klíčová slova: Židé, židovství, Ivančice, české země, synagoga, školství, antisemitismus

Keywords: Jews, Judaism, Ivančice, Czech lands, synagogue, education, antisemitism

Obsah

ÚVOD	6
1. ŽIDOVSKÉ OSÍDLENÍ DO 18. STOLETÍ.....	8
1.1 V ČESKÝCH ZEMÍCH.....	8
1.2 V IVANČICÍCH.....	11
2. JOSEFINISMUS A JEJÍ VLIV	17
2.1 OMEZENÍ IVANČICKÝCH ŽIDŮ.....	17
2.2 JOSEFÍNSKÉ REFORMY	19
3. REVOLUČNÍ ROK 1848	22
3.1 VZNIK POLITICKÉ ŽIDOVSKÉ OBCE.....	23
3.2 ŽIDOVSKÉ ŠKOLSTVÍ V IVANČICÍCH	25
3.2.1 Významní ivančičtí rabíni	26
3.2.2 Muzikologie v Ivančicích.....	28
4. SOUŽITÍ ŽIDŮ A ČECHŮ NA POČÁTKU 20. STOLETÍ.....	31
4.1 SOUŽITÍ V IVANČICÍCH	31
4.1.1 George Placzek.....	32
4.2 PROCES ASIMILACE A SBLIŽOVÁNÍ.....	34
5. OSUDY ŽIDOVSKÝCH OBYVATEL ZA 2. SV. VÁLKY	37
5.1 INTERNAČNÍ TÁBOR	37
5.2 PRACOVNÍ TÁBOR NA DOLE KUKLA	40
5.3 ODBOJ	44
5.3.1 Ota Brück	44
ZÁVĚR	46
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	47
PŘÍLOHY	49

ÚVOD

Záměrem mé bakalářské práce *Židé v Ivančicích* je utřídit získané informace o zaniklé židovské obci v Ivančicích. Snažila jsem se podat souvislý obraz vývoje této židovské obce, jelikož jsem zjistila, že většina informací a podkladů je roztroušena nebo spíše skryta. Většina pamětníků oné doby, již dávno nežije nebo se ihned po 2. sv. válce odstěhovala z Ivančic.

Ivančice (německy *Eibenschütz*) je město na jižní Moravě, 20 km jihozápadně od Brna při soutoku řek Jihlavy, Oslavy a Rokytné. Má rozlohu 47,57 km² a čítají asi 9 400 obyvatel. Ivančice byly založeny počátkem 13. století. Svého vrcholu dosáhly v 16. století, kdy zde sídlili českobratrští biskupové a pracovala zde tajná tiskárna. Po roce 1848 se Ivančice staly centrem hospodářského života celého okolí. Obyvatelé Ivančic se opět zapisují do dějin v 19. století, tentokrát jako důležité středisko národního obrození, aby pro časy dnešní uchovaly památku na osobnosti, které Ivančicemi prošly, zde žily a tvořily a posunuly vývoj kupředu. V r. 1866 tu byla založena rolnická škola, druhá svého druhu na Moravě, r. 1892 ústav pro hluchoněmé a v roce 1919 Gymnázium Jana Blahoslava. Dnešní Ivančice jsou moderním městem se čtyřmi základními, dvěma středními školami a odborným učilištěm. Prvotní snaha vedení města spočívá v zajišťování potřebné infrastruktury a kvalitního chodu škol. O kulturní vyžití se tu kromě zájmových organizací a škol stará příspěvková organizace města - Kulturní a informační centrum. Město Ivančice, od roku 2003 pověřené výkonem státní správy III. stupně, čítá s připojenými obcemi Budkovicemi, Hrubšicemi a Řeznovicemi 9255 obyvatel (stav k 1.1. 2007).¹

Tato bakalářská práce by se kromě členění v obsahu dala rozdělit do tří tematických částí. V první se věnuji širšímu kontextu daného tématu. Pojednávám zde o historii židovského obyvatelstva jak v českých zemích tak v Ivančicích. Pro lepší orientaci v daném tématu uvádím základní historický kontext té doby. Vycházím přitom ze základní historické literatury o počátcích židovského obyvatelstva v českých zemích.

V druhém tématu se zaměřuji na správu ivančické židovské obce. Pozornost je věnována vzniku politické židovské obce a počínajícímu procesu sblížení Židů s Čechy, který se začíná postupně vyvíjet po revolučním roce 1848, a školství.

Ve třetí části se podrobně věnuji posledním okamžikům ivančické židovské obce. Dopadu 2. sv. války na židovské obyvatelstvo a jejím důsledkům.

¹ www.ivancice.cz/r_mestoivancice_popis.php

Vzhledem k omezené literatuře a dostupným zdrojům vznikala tato práce skládáním jednotlivých střípků.

1 ŽIDOVSKÉ OSÍDLENÍ DO 18. STOLETÍ

1.1 V českých zemích

Židé², usazení v zemích koruny České již více než tisíc let, patří k aškenázskému kulturnímu okruhu.³ První Židé se na území dnešního Česka usídlili asi v 10. století. Židovské obchodní karavany procházely naším územím už v římských dobách. Většina kupeckých osad však vznikala kolem dálkových obchodních cest ve významných centrech raného středověku – v Olomouci, Brně, Znojmě, v Čechách zejména v Praze, kde provozovali obchod s luxusním zbožím. Jejich bohaté zkušenosti a četné obchodní kontakty, vzhledem k rozptýlenosti židovských komunit po celé Evropě, měli nemalý vliv na domácí obchod, a tím přispívali k rozvoji českých a moravských měst.

Na Moravě měla vedle Olomouce a Brna brzy na svou dobu poměrně početné židovské obce i další moravská města: Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště a možná Uničov. Do roku 1238 byly židovské rodiny na Moravě usídleny také v Prostějově, Podivíně, Třebíči, možná v Mikulově, Ivančicích a Boskovicích. Na počátku 14. století máme přímé zprávy o židovské přítomnosti v některých dalších obcích: v Slavkově, Třešti, Kroměříži, Mohelnici a Svitavách. Do roku 1348 jsou zprávy o přítomnosti Židů v kromě již jmenovaných městech ještě v Jemnici, Pohořelicích, Moravských Budějovicích a v Uherském Brodě.

Do konce 11. století není právní postavení Židů nijak reglementováno. Až do 13. století jsou považováni za cizince, resp. mají statut svobodných lidí, tzv. „hostů“, podobně jako němečtí osadníci. Mohou se volně pohybovat, obchodovat i volit místo k usazení. Ke zhoršení jejich postavení docházelo v souvislosti s křížovými výpravami v průběhu 12. století⁴.

V této době se formovali zásadní protižidovské tendence, prosazovala se idea, že majetek Židů, tehdy ještě svobodných, patří nikoliv jim, ale zemi, v níž ho nabyli. Největší nebezpečí vždy přicházelo v dobách nouze, války nebo epidemie moru. Po křížáckých masakrech si židé uvědomili, že pouhé obchodní smlouvy jim bezpečnost nezajistí, a tak hledali ochranu u samotného panovníka. Postavení Židů se stalo ještě více nejisté po třetím (1179) a čtvrtém lateránském koncilu (1215), které nařídily segregaci Židů od křesťanského

² Držím se úzu psát velké „Ž“, pokud myslím skupinu mezi národy, definovanou etnickou, jazykovou a náboženskou odlišností, v tomto případě od Čechů.

³ Od hebrejského slova Aškenazim, dosl. obyvatelé Aškenázu, jak je od raného středověku nazývána v židovské literatuře oblast dnešního Německa. V širším smyslu označuje kompaktní komunitu východoevropských Židů v protikladu ke kulturnímu světu Sfaradim, Židů španělského a portugalského původu.

NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el: *Judaismus od A do Z. Slovník pojmů a termínů*. Praha 1992, s. 18

⁴ K první vyzval papež Urban II. v roce 1095

obyvatelstva, Židům přikázaly nosit zvláštní označení (většinou žluté kolečko nebo žlutý klobouk) a zároveň omezily jejich možnosti obživy, takže mimo ghetto mohli provozovat de facto jen obchod a finančnictví. Napětí mezi židovským a křesťanským obyvatelstvem podněcované církevním antijudaismem se stále zvyšovalo, docházelo k případům Židů, až nakonec papež Inocenc IV. vydal dvě buly, které zakazovaly jakékoli násilnosti vůči Židům.

Nepokojům se snažili předcházet i čeští králové, kteří však nastalé situace využili ke svému prospěchu. První privilegia vydal Židům Václav I. (jeho obsah však zůstává neznámý) a Přemysl Otakar II., který je vydal někdy mezi lety 1254–1262 pod názvem *Statuta Iudaeorum*. Židé se tak dostali do zvláštního postavení *servi camerae regiae* (služebníků královské komory), kdy se stali královským majetkem, a jakýkoli útok na Židy byl tudíž považován za útok na majetek královské komory a podle toho byl také trestán. Za královskou ochranu museli Židé ovšem náležitě platit daně a ochotně poskytovat panovníkovi půjčky.⁵ Po následujících 500 let se zároveň *Statuta Iudaeorum* staly základem veškerého židovského zákonodárství v českých zemích. Zaručovali Židům náboženskou svobodu a správní autonomii uvnitř židovských obcí. Povoleným zdrojem obživy se pro ně stával obchod s penězi – půjčování na úrok, proti zástavě nebo dlužnímu úpisu – činnost z ekonomického hlediska nezbytná, ale neslučitelná s křesťanskou vírou, tudíž zakázaná křesťanům po celý středověk.

Do počátku 15. století však žili Židé v Čechách a na Moravě téměř výlučně ve větších městech. Židé se zřejmě také podíleli na zakládání měst, neboť dosavadní postavení jim umožňovalo finanční nebo přímou podnikatelskou účast. K radikální proměně podoby židovského osídlení dochází na Moravě. Pro 15. a 16. století je příznačná snaha o vypovězení Židů z královských měst, k čemuž v mnoha případech skutečně došlo. Pro vzrůstající se městský stav a cechy začali být Židé nepříjemnou konkurencí. Znamenali cizí element, ze kterého měl prospěch pouze panovník. Mnoho měšťanů bylo dlužníky, k náboženské nevráživosti se přidal ekonomický faktor a tak roku 1426 byli Židé vypovězeni z Jihlavy, roku 1454 pak z Brna, Olomouce, Znojma a Uničova, roku 1514 z Uherského Hradiště a roku 1563 z Nového Jičína. V některých místech přicházeli do starších židovských obcí (Mikulov, Slavkov, Třebíč aj.), jinde s povolením vrchnosti zakládali nové obce: Jevíčko, Batelov, Kyjov, Rousínov, Telč aj.

Na Moravě, kde byli Židé vypuzeni z královských měst již v polovině 15. stol. a usadili se v menších poddanských městech, nevzniklo žádné přirozené centrum samosprávy židovských obcí, jakým byla v Čechách Praha. Proto se patrně již na konci 15. stol. jednotlivě

⁵ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha, 2001, s. 20–42

moravské židovské obce spojily a vytvořily vlastní samosprávnou reprezentaci, která rozdělovala a vybírala daně, zastupovala židovské zájmy vůči zemské správě a zabývala se vnitřním zákonodárstvím židovských obcí

Na počátku 16. století byla zaznamenána přítomnost židovského obyvatelstva v 36 moravských obcích, nejhustší osídlení existovalo podél jižních hranic země, o něco slabší bylo na severu. Od konce 16. století do začátku třicetileté války zažívali české a moravské židovské obce nebývalý kulturní, náboženský i hospodářský rozkvět. Za tolerantním postojem renesančních panovníků nelze vidět nic víc než jejich vlastní prospěch. Bylo nutné získat peníze na vydržování nákladného dvora, válku s Turky nebo na boje s českými stavy. Nicméně Rudolf II. rozšířil židovská práva a téměř úplně legalizoval možnost obchodovat se zbožím.

Ačkoli snaha o omezení počtu obyvatel židovských obcí v zemi stále vzrůstala, v následující době docházelo k jejich posílení díky přílivu nových imigrantů. Po roce 1648 ale znovu počet židovských obyvatel stoupal především díky emigrantům z Polska, Litvy a Běloruska, kteří utíkali před kozáky. Masakry vedené Bohdanem Chmelnickým natrvalo změnilo směr židovské migrace z východu na západ; polské židovstvo už nikdy nedosáhne takového rozmachu.⁶

Období mezi lety 1679 – 1726 je ve znamení množství obstrukcí a omezení týkajících se židovského osídlení i podnikatelských aktivit. Vládní nařízení vydaná v letech 1726 a 1727 vměstnala české a moravské Židy znovu přísně do židovských čtvrtí, venkovským Židům zakazovala stěhovat se do Prahy a na jejich počet uvalila nepřekročitelný „*numerus clausus*“: v Čechách smělo nadále bydlet 8541 rodin, pro Moravu byla stanovena kvóta 5106. Aby bylo možno *numerus clausus* udržet, byl přirozený přírůstek židovských obyvatel regulován tzv. *familiantským zákonem*, kdy každý otec židovské rodiny obdržel číslo a to pak mohl dědit jeho syn, který jediný měl tímto povolení založit rodinu. Ostatní potomci se buď nemohli oženit, nebo museli odejít ze země. Familiantský zákon zůstal v platnosti až do roku 1849.

Zásadní změnu právního postavení Židů v Čechách a na Moravě přinesla revoluce z roku 1848. Židé mohli napříště pracovat ve veřejných úřadech a školách, byl zrušen familiantský zákon, *numerus clausus* pro venkovské Židy, padla instituce inkolátu, byla zrušena ghetta a tzv. toleranční daň. Plnou rovnoprávnost formálně získali Židé roku 1867 vyhlášením tzv. prosincové ústavy. Bylo jim přiznáno státní občanství, politická a občanská rovnost před zákonem, možnost volně se stěhovat, nabývat nemovitosti, provozovat jakoukoli

⁶ VOBECKÁ, Jana: *Dějiny osídlení Židů v Čechách a na Moravě do roku 1848*,
URL: www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=364

živnost a také volit a být volen. Mezi právy Židů a právy ostatních obyvatel země neexistoval rozdíl – poprvé v moderních dějinách.

Zrušení ghett a familiantského zákona přineslo vzápětí výrazné demografické změny ve struktuře židovského obyvatelstva českých zemí. Stěhování do velkých měst mělo vliv i na následný trvalý pokles počtu židovského obyvatelstva v Českých zemích, k němuž přispívalo také vystěhovalectví českých a moravských Židů do Vídně a dalších evropských velkoměst, případně do zámoří.

1.2 V Ivančicích

Židovská obec v Ivančicích náleží mezi nejstarší na Moravě, ale její počátek je nejasný. Těžko lze odhadnout, kdy se první židé usadili v Ivančicích. Dle jedné tradované ústní legendy se uvádí, "že stáří obce musí obnášet již několik století, neboť první templ, dle jednoho nalezeného kamene, měl být postaven před 859 lety". To by znamenalo rok 956, prokázat tento údaj ale nelze. Další pověst, opět nepotvrzená, říká že "v 10. století bylo v Ivančicích 157 židovských domů". To by bylo na tehdejší poměry velkoměsto.⁷

Židovští kupci navštěvovali obchodní střediska Velkomoravské říše a jedním z významných tržišť této říše bylo hradiště Ivaňgrad na hřebeni vyvýšeniny Rény. Dá se však předpokládat, že karavany židovských kupců nemohly minout toto strážní hradiště na Réně. Je však nutné zmínit, že hradiště v době Velkomoravské říše bylo na temeni Rény, jejímž úkolem bylo právě střežit důležitou obchodní cestu.

Po zničení hradiště Vladislavem II., v roce 1143 nebo 1146, se jeho strategický význam přenesl do údolí, kde lze již nalézt současné Ivančice. V téže době můžeme odhadovat počátky židovské osady, která zaujala severní stranu a stala se součástí města. Při stavbě hradeb byla židovská osada zahrnuta do vnitřní plochy města a zaujímal asi šestinu ohrazené plochy. Byla tvořena třemi, v té době, bezejmennými ulicemi. Byla to výseč oválné plochy města, ohraničená zvenčí hradbami od Židovské věže s Židovskou bránou na konci Židovského rynku (ul. J. Vávry) až k Dobytcímu trhu (Žerotínovo nám.)⁸

První písemná zmínka o židovských záležitostech v Ivančicích pochází z roku 1393, další zmínky jsou v nejstarší městské knize.⁹ Dá se předpokládat, že již existoval v Ivančicích

⁷ <http://hdplot.sweb.cz/zide.html>

⁸ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*. OREGO, 1998, str. 10-11

⁹ dle posledních informací se nejstarší městské knihy Ivančic nedochovaly; viz: <http://kic.ivancice.cz/Mesto/Pamatky.htm>

židovský hřbitov, protože je nemyslitelné, aby Židé pohřbívali na katolickém hřbitově. Mít vlastní hřbitov bylo od nejstarších dob první prioritou židovských komunit. Hřbitov měl přednost i před synagogou. První umístění hřbitova je nejasné, ale ze zprávy Judase Bauera, představeného židovské obce, z r. 1815 lze zjistit, že byl původní hřbitov na protější straně Mřenkova potoka a proti jeho proudu.¹⁰

Ivančický židovský hřbitov patří po pražském a kolínském k nejstarším v České republice.

Velikost židovské obce, počet jejích domů a obyvatel se v průběhu staletí měnil. Jak rostl počet obyvatel, snažili se Židé na vymezeném prostoru své obce stavět další domy, a když už to nebylo možné pro nedostatek volného místa a pro zákazy vrchnosti, stavěli Židé různé nástavby a přístavby u svých domů.

Na Moravě se usazovali zejména na venkovských panských statcích, pod ochranu šlechtické vrchnosti, tady mohli vykonávat řemesla jinde zakázaná, jsou se šlechtou úzce ekonomicky spjati, díky tomu zde lze pozorovat odlišný vývoj Čechy a Moravy.

Ve 13. století došlo k povýšení tržní osady Ivančice na město markrabětem Vladislavem Jindřichem. Rostoucí židovská obec se stala nedílnou součástí Ivančic. Její význam rostl, zanedlouho přecházely do šlechtických rukou jako zástava a poté jako vlastnictví krumlovské vrchnosti.

Rok 1426 přináší vyhnání Židů z Jihlavy, prý pro spolupráci s husity. V roce 1454 dal Ladislav Pohrobek vyhnat Židy z moravských královských měst Brna, Olomouce, Znojma, Uh. Hradiště, a Uničova. Vyhnání Židé se usadili v menších poddanských městech, většinou opět na jižní Moravě¹¹. I přes vydání ediktu Ladislava Pohrobka, Židé z Ivančic vyhnání nebyli, i přesto že byli Ivančice královským městem. Posléze se Ivančice dostávají do držení Jindřicha V. z Lipé jako věno jeho ženy Barbory, dcery Jiřího Poděbradského¹², přestal se tento edikt na Ivančice vztahovat. Krumlovská vrchnost Židům v Ivančicích přála a byla jim i řadu výsad.¹³ Vztah k vrchnosti a panovníkovi se mění po nástupu ortodoxních římskokatolických Habsburků.

V roce 1490 došlo k sepsání smlouvy mezi Vilémem z Pernštejna - vrchním hofmistrem království českého a markrabství moravského a „*Judenmeisterem Meyerem*“, židovským rychtářem Čech a Moravy. Smlouva pojednávala o tom, že za 50 zl. uherských, bude nápomocen ochranou a poskytováním rady v jejich záležitostech.. Na listině bylo podepsáno 9 moravských Židů, z toho 5 jich bylo z Ivančic. To potvrzuje význam židovské obce

¹⁰ <http://www.zrcadlo.info/view.php?cisloclanku=2009100032>

¹¹ GOLD, Hugo: *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn 1929, str. 9

¹² KRATOCHVÍL, Augustin: *Vlastivěda moravská. Místopis Moravy*. Brněnský kraj. Ivančický okres. Muzejní spolek v Brně 1904, str. 46

¹³ Tamtéž, str. 99

v Ivančicích té doby. V následujícím století přišel hospodářský a kulturní rozkvět. Během 16. století se množí zmínky o židovských obchodnících a finančnících z Ivančic. Židé zde měli náboženské instituce, měli svou samosprávu, sbor soudců, pohřební bratrstvo. Měli synagogu, školu, špitál, ranhojiče a lékaře. V pozdější době i své strážníky a šatlavu. Po Bílé Hoře došlo ke konfiskaci krumlovského panství, jako odměnu za věrné služby císaři jej dostal do rukou Gundakar z Lichtenštejna. Začalo omezování svobod a práv nejen českých bratří a evangelíků, ale i Židů, jak císařskými patenty, tak i nařízeními lichtenštejnské vrchnosti, která byla k židům často tvrdší než císař. Důsledky třicetileté války dolehly i na tuto obec, i když ne tak těžce, jako na zbytek města. Židovské náboženství bylo tolerováno a mnozí protestante raději přestoupili na židovskou víru, aby nemuseli opustit zemi. Přesto i část židovské obce byla válkami zničena a ještě dlouho po uzavření míru byly v obci pusté, neobsazené domy.

Původně se Židé usazovali na našem území svobodně, pouze s povolením panovníka. Zakládali ohrazené samostatné dvorce nebo častěji bezpečnější malé kupecké osady kolem dálkových obchodních cest nebo poblíž místních tržišť. Od 13. do 18. století jsou vzhledem k situaci nuceni žít odděleně od svých křesťanských sousedů. Pouze ve výjimečných případech mohl jedinec, na základě zvláštní královské milosti, obejít segreganční nařízení. Šlo většinou o lékaře, bankéře, nebo umělecké řemeslníky, kteří mohli být prospěšní i svému nežidovskému okolí. Od konce středověku existují případy, doložené příkladně v Neveklově, Benešově nebo Dobříši, kdy i celé nepriviligované rodiny žijí rozptýleně mezi křesťany nebo jsou nuceni žít v jedné ulici, ovšem spolu s křesťany. Zvláštním příkladem jsou tzv. panští Židé, kteří bydleli v nájmu u sedláků nebo ve starých vrchnostenských budovách, zvaných podle svých obyvatel „židovny“¹⁴.

Židovské sídliště zvláště na venkově, tvořil nejprve shluk domů nebo chalup, nejběžnějším typem osídlení je souvislá řada sousedících domů po jedné nebo obou stranách tzv. Židovské ulice. Hlavní částí Ivančické židovské obce býval Židovský trh (na židovském rynku), později nazývaný Židovská ulice, na západní straně uzavřená věží, ve které bývala původní židovská brána (zazděná v roce 1690, ale byla v ní ponechána branka). Východním směrem od rynku pokračovala ulice k Dobyččímu trhu (Žerotínovo náměstí) a v severní části hradeb byla ponechána branka pro pěší, ke které vedla do kopečka úzká ulice. Později platil název Židovská ulice pro obě ulice (mimo Fortny).¹⁵ Často se ulice rozrůstala v menší nebo větší čtvrtě, kterým se říkalo nejčastěji V Židech.¹⁶ Tato ghetta¹⁷ trpěla nedostatkem místa

¹⁴ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha, 2001, s. 322–25.

¹⁵ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*. OREGO 1998, str. 9-13

¹⁶ Inter Judaeos.

¹⁷ Termín se používá od 16. století.

přelidněností, proto bychom zde ve spleti uliček mohli najít vícepodlažní domy a nejrůznější druhy přístaveb.¹⁸

V letech 1823 – 32 se v provádělo topografické měření monarchie, v Ivančicích v roce 1825. Na mapě z tohoto roku je zřejmé, že židovská věž, dříve brána ještě stojí. V následujících letech byla věž i část hradeb zbořena a otevřel se tak přístup k Reisingerově zahradě. Na jejím místě se začaly stavět jednopatrové židovské domy, každý o dvou bytech (dnes penzion „U Bučků“) a další domy v sousední ulici. Někdy v polovině 19. století, snad po požáru židovské obce došlo ke změnám městských částí Ivančic. K žid. obci byla připojena řada domů na západní straně dnešního Žerotínova náměstí až po dnešní Finanční úřad.

Každá židovská čtvrť mělo své náměstí, tržiště a školu. Nejdůležitější budovou byla synagoga, většinou spojená se školou (*cheder*)¹⁹ a s rituální lázní (*mikve*)²⁰, která ovšem mohla stát samostatně. S povolením panovníka mohly vznikat i soukromé synagogy. Stál tu rabínský dům a obecní dům, tzv. židovská radnice, špitál, sirotčinec, pekárna macesů, hostinec, masné krámy, jatka a v neposlední řadě hřbitov. Význačnou budovou v ivančické židovské čtvrti byl nárožní dům po posledních majitelích známý jako Pretznerův. V listopadu 1629 bylo stanoveno městskou radou, aby byli povoleni tři židovští řezníci. Měli své malé krámky v Lampartově domě (později Pretznerův dům). O pět roků později byli povoleni řezníci čtyři. Později zde byla radnice, snad i vězení. Traduje se, že dokud nebyly v Ivančicích poschod'ové domy, bylo z nárožního arkýře vidět ke všem městským branám. Pretznerovi měli v tomto domě obchod se vším možným, ve sklepě se prodávalo uhlí. Klenuté sklepy, zazděné severním směrem) jakoby naznačovaly únikovou cestu mimo hradby podzemní chodbou. Nedaleko nároží bývala Židovská kašna, která byla, s požehnáním úřadů, vandalsky zničena v roce 1968.²¹

Mnoho obyvatel židovského obyvatelstva na Moravě a také v Ivančicích přibýlo v letech 1648 – 1651 kdy utíkaly stovky židovských rodin z Haliče, v důsledku tamních válečných událostí Přistěhovalecká vlna židovských přistěhovalců po roce 1690 zaplavuje Jižní Moravu. Byli mezi nimi mnozí vynikající učenci, obchodníci a řemeslníci. Významně přispěli k hospodářskému rozvoji regionu. K omezení a regulování živelné přistěhovalecké

¹⁸ Platea Judaeorum.

¹⁹ doslova: místnost, pokoj, plurál *chadarim* – znamená nižší stupeň náboženské školy. Viz SLÁDEK, Pavel: *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Libri, Praha 2008, str. 100

²⁰ doslova: shromáždění (vody) – rituální lázeň. Viz: SLÁDEK, Pavel: *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Libri, Praha 2008, str. 154

²¹ <http://www.ivance.cz/historie-zidovskaulice.php>

vlny rozhodl v roce 1650 moravský zemský sněm, aby nebyli Židé usazováni na žádném panství nebo ve městech, kde nežili v roce 1618, tedy před třicetiletou válkou.²²

Od ostatních částí města židovskou čtvrť oddělovala zeď s bránou nebo jen řetěz, závora, případně pouhý drát. Ghetto jako symbol segregace mělo paradoxně i ochrannou funkci. Židé nesměli o křesťanských, ani judaistických svátcích překročit jeho hranici, také na noc byly brány zavírány, ovšem zároveň jim v tomto malém a omezeném prostoru byl zaručován nárok na bezpečný a nerušený život dle jejich víry.²³

V židovské části Rynkové ulice (Komenského nám.) stávala až do roku 1968 Židovská kašna. Za ní, směrem k městu, bývala až do vzniku ČSR v roce 1918, nebo snad až do oficiálního sloučení politické obce židovské (*Judengemeinde Eibenschütz*) s městskou politickou obcí Ivančice v roce 1919, židovská obec od východu večerní hvězdy v pátek přes celou sobotu - tedy v době *šabatu* a také v době židovských svátků – symbolicky oddělena řetězem přes Rynkovou ulici v místech hranice obou obcí. Této hranici říkali Židé *eruv* a žádný Žid prý přes *eruv* v době *šabatu* či svátků nepřekročil do křesťanské obce.²⁴

Zvláště na Moravě takto vznikala typická ohrazená a brankami uzavřená ghetta. V Čechách naopak venkovští Židé žili jak v oddělených ulicích, tak i v jednotlivých domech, které jim vrchnosti vykázaly mezi domy obydlými křesťanskými sousedy.²⁵

Jak dokazuje jedna historka, měla tato hranice i jiný účel:

„ Můj otec, narozený v roce 1886, mi vyprávěl, že řetězem natahoval přes ulici, kam chodil do školy, strážník židovské obce, který měl strážnici a obecní šatlavu v rohovém domě s arkýřem, ve kterém měl obchod S. Pretzner. A že sice žádný dospělý Žid řetěz nepřekročil, zato však uličníci obojího vyznání se přes řetěz usilovně pohlavkovali a přetahovali a přitom nekřesťansky i křesťansky hulákali, než je rozehnali strážnici obou obcí. A tak se na šabat pravidelně chystali i žáci z české školy. Nebyly to boje mezi křesťanskými a židovskými uličníky s náboženským podbarvením, ale zápasy českých školáků-uličníků se školáky-uličníky německé (židovské školy).“²⁶

²² GOLD, Hugo: c.d., str. 592

²³ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer, Praha 2001, s. 322–25

²⁴ GOLD, Hugo: c.d., str. 190. „*Eruv*“ znamená smíšení, splnutí, obsažení.

Viz: NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el: *Judaismus od A do Z. Slovník pojmů a termínů*, str. 35, 36 (Eruv)

²⁵ ŠEDINOVÁ, Jiřina: Židé v Čechách a na Moravě, in *Židé – dějiny a kultura*. Židovské muzeum v Praze, 1997, str. 40

²⁶ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*, Orego 1998, str. 12-13

Středem náboženského života každé židovské obce bývala synagoga. Stávala a stojí na ulici Josefa Vávry, která se dříve jmenovala Židovská. Vlastní význam slova synagoga představuje společenství mužů nebo i místnost, kde se společenství schází. Při vzniku židovského osídlení bylo nutné nejprve zajisti hřbitov, zatímco modlitebny mohly být i v soukromých domech, což platilo i v Ivančicích před stavbou první synagogy.

Na plánu obce z roku 1727 je synagoga nakreslena na stejném místě jako je dnešní. Stará synagoga byla zbourána na jejím místě byla v blízkosti hradeb postavena nová. Dne 25. 5. 1853²⁷ byla slavnostně zasvěcena. Budova byla dvoupodlažní, třílodní. Z Ivančic je v židovském muzeu v Praze dodnes 123 předmětů, přičemž některé byly prodány do zahraničí. Na konci 30. let 20. století – v posledních letech trvání židovské obce se občas stalo, že se nesešlo ani 10 mužů, což je podle náboženských předpisů minimální počet, za kterého se může konat bohoslužba. Na počátku nacistické okupace byla Ivančická synagoga v provozu. K jejímu uzavření dochází na jaře 1942. Od roku 1945 – 1968 slouží jako skladiště městského národního výboru. Roku 1969 je vybudováno železobetonové podlaží pro sklad národního podniku Klenoty, který v synagoze působí do r. 1995. Zajistil opravu celé budovy a díky ní budova přežila, zatímco synagogy v jiných městech byly bourány, nebo předány pro jiné účely. Do roku 2009 působí synagoga jako skladiště městského úřadu. Od roku 2009 probíhá příprava budovy na rekonstrukci do původní podoby. Její prostory by měly být využity pro výstavní prostory muzea nebo jiné kulturní účely.

Zajímavostí je, že Ivančická synagoga byla postavena na vyvýšeném místě a je orientována ve směru východ – západ, nikoliv jen na východ, směrem k Jeruzalému, jak bývá zvykem.

Po zboření hradeb byla v Reisingrově zahradě postavena v letech 1833-34 nová židovská škola. V roce 1913 byla budova školy přestavěna na správní budovu Židovské obce (dnes obytný dům J. Vávry č. 33). Budova je dodnes známá pod názvem „Židovská škola“.

Počet obyvatel v židovské obci se zvyšoval, ale prostor obce byl přísně vymezen. Z původní židovské čtvrti se dochovalo 52 domů, mimo jiné radnice a škola s lázněmi. Zbývající domy nijak nepřipomínají přes 600 let židovské komunity v Ivančicích.

²⁷ Tamtéž, str. 30

2 JOSEFINISMUS A JEJÍ VLIV

Důsledky třicetileté války dolehly i na Ivančickou židovskou obec, i když ne tak těžce, jako na zbytek města. Židovské náboženství bylo tolerováno a mnozí protestante raději přestoupili na židovskou víru, než aby nemuseli opustit zemi. Přesto i část židovské obce byla válkami zničena a ještě dlouho po uzavření míru byly v obci pusté, neobsazené domy.

V roce 1672, tedy více jak 20 let po skončení třicetileté války, bylo v Ivančicích opuštěno jen 6 židovských domů z celkového počtu 29, zatímco ve městě bylo opuštěno či zcela zničeno 280 domů z celkového počtu 470 domů.²⁸ V období, zvláště kolem roku 1727, byly židovské obce a jejich obyvatelé diskriminováni množstvím příkazů podle císařských reskriptů. V následujícím století přišel hospodářský a kulturní rozkvět.

Přes existenční závislost na místních feudálních pánech všechny židovské obce dále plnily stálé daňové povinnosti vůči panovníkovi²⁹. Organizace, rozdělování a vybírání daní vždy představovaly hlavní funkci samosprávy židovských obcí vůči ústřední vládě. Právní reforma z roku 1784 podrobila Židy v zemi – poprvé – stejné jurisdikci, které podléhali křesťané. To znamenalo významný zásah do tradičně autonomní vnitřní správy židovských obcí. Židovské obce byly pak až do roku 1848 považovány spíše jen za nábožensko-správní korporace. Od konce 90. let 18. století jich bylo na Moravě ustaveno padesát dva, v Čechách pouze jedna – pražská. Čeští venkovští Židé náleželi vždy k obci, které podléhali i soudně.³⁰ Zákony vydané Josefem II. týkající se židovského obyvatelstva byly v zásadě shrnuty v tzv. Systemálním židovském patentu z roku 1797.

2.1 Omezení ivančických Židů

Kníže Anton Florian z Lichtenštejnů, jenž držel panství po pánech z Lipé od r. 1622, vyrval r. 1721 pro své krumlovské panství, ke kterému náleželi i Ivančice, instrukci, ve které se na základě císařského patentu Židům zakazovalo vlastnit domy, pozemky, pole, vinohrady, dobytek a najímat si křesťanské služebníky. Přechovávat potulné žebravé Židy i Židy cizí. V létě se nesměli koupat na veřejnosti. Kníže měl i právo lovit desetkrát ročně v lesích,

²⁸ GOLD, Hugo: c.d., str. 592

²⁹ ŠEDINOVÁ, Jiřina: Židé v Čechách a na Moravě, in *Židé – dějiny a kultura*. Židovské muzeum v Praze, 1997, str. 40

³⁰ GOLD, Hugo: c.d., str 110.

vinicích a hájích ivančických a alexovických, avšak potřeby myslivcům a jejich psům včetně pohoštění jídlem, pitím a museli dodat nebo zaplatit ivančičtí Židé.³¹

Státem nařízené obstrukce a všemožná omezení osídlení nebo židovských obchodních aktivit vyvrcholily v letech 1726–7 novými vládními nařízeními. Tak byly položeny základy budoucích tzv. židovských obcí (*Judengemeinde*).³² Došlo k používání slovíčka ghetto, které vzniklo v Benátkách v roce 1515 a označovalo první uzavřenou čtvrť.³³ V Ivančicích to tvořili ulice J. Schwarze, J. Vávry a ulice Ve Fortně. Veškerá politika v období „úředního antisemitismu“ byla vedena snahou co nejúčinněji redukovat počet židovských obyvatel.³⁴

Na počet Židů byl uvalen nepřekročitelný „*numerus clausus*“ regulovaný tzv. *Familiantským zákonem*. Toto nařízení mělo dlouhodobý vliv na zbrzdění populačního vývoje židovského obyvatelstva v českých zemích. Každý familiant³⁵ měl v synagoze své dědičné rodinné místo – křeslo (*Tempelsitz*). Jen on mohl legálně vykonávat v ghettu obchod či řemeslo, které po něm dědil jeho nejstarší syn spolu s místem v synagoze. Ostatní dospělí synové, pokud se neodstěhovali do Uher, se většinou živili tzv. *pinkeljuden* nebo také *Dorfgeher*, kterých bylo v ghettu vždy více nežli familiantů.

V pondělí opouštěli *pinkeljudi* s ranci (*pinkel*) ghetto v Ivančicích a vydávali se na „obchodní cesty“, provozovali podomní obchod. Vykupovali kůže, kožky, hadry, železo, drůbež, peří, vajíčka, máslo a prodávali plátno, tkaničky, pentle a jiné drobné zboží. Někteří zasklívali okna a vykonávali pro vesničany i jiné potřebné řemeslnické práce, kterým se naučili v otcovské dílně. Jejich ženy, pokud nebyly vázány doma malými dětmi, chodily s nimi, pomáhaly jim vykupovat a prodávat, spravovaly a šily vesničankám prádlo a šaty. Přespávali ve stodolách a stájích a stravovali se velmi skromně. Šetřili krejčary, jak jen mohli. Usilovali o vzdělání a lepší budoucnost svých početných rodin. Nadměrné pití, flámování, karban, rvačky a *furianství* – jevy dosti běžné u ostatního městského i vesnického obyvatelstva té doby i dob pozdějších – byly mezi Židy velmi řídké. Tímto ukázněným, šetrným a vzorným rodinným životem se Židé dosti odlišovali od ostatních obyvatel, které to však spíše provokovalo než nabádalo k napodobení.³⁶

³¹ KRATOCHVÍL, Augustin: c.d., str. 56

³² GOLD, Hugo: c.d., str. 593

³³ viz GOLD, HUGO: c.d. str. 11

³⁴ PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer Praha 2001, 88–98.

³⁵ Hlava rodiny – ženatý nebo ovdovělý Žid obdařený potomstvem.

³⁶ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*. Orego 1998, str. 19

Byli mezi nimi dobří fotbalisté, vynikající šachisté, hudebníci, perfektní hráči taroku i jiných karetních her. V jihomoravské župe byly zastoupeny židovské sportovní kluby i z Ivančic.³⁷

Do roku 1752 bylo k 27 domům v židovské čtvrti v Ivančicích přistavěny další 4 židovských domy, ve kterých tenkrát bydlili: 4 učitelé, 5 krejčích, 4 sklenáři, 2 přištípkaři, 1 obchodních kůží, 1 řezník, 1 noční hlídač, 11 chudých Židů, 3 žebráci a 1 špitálník (*Spilvater*).³⁸ V židovské obci se provozovaly 4 kořalny.³⁹

Ani Marie Terezie⁴⁰ nepřála Židům a proslula svou nechtí k židovskému obyvatelstvu. Záminkou ji byla nikdy neprokázaná spolupráce s nepřítelem v rakousko-pruské válce. Odpovědí na tuto „zemskou zradu“ přišlo na přelomu let 1744–5. Do 45 dnů mělo být vyklizeno pražské Židovské Město a všichni ostatní Židé měli opustit zemi do konce června. Výslovně jim přitom bylo zakázáno usadit se v tolerantnějších zemích habsburského soustátí, jak tomu šlo v dřívějších dobách.

Vzhledem oboustranným křesťansko-židovským finančním závazkům nebylo možné dodržet ani termín konečného odchodu. Ve prospěch českých Židů intervenovali papež, vyslanci Anglie, Holandska, Dánska a Turecka, české místodržitelství, česká komora i část šlechty. Nakonec, ze strachu z možných negativních dopadů na ekonomiku země, k vyhnání nedošlo a roku 1748 bylo vypovězení odvoláno. To bylo poslední, i když nakonec neuskutečněné, vypovězení Židu z českých zemí.⁴¹ K běžným kontribucím Židům nově přibyla tzv. toleranční daň, kterou si kupovali právo na pobyt pro příštích deset let.

2.2 Josefínské reformy

České země byly na konci 80. let součástí habsburské monarchie. Josefinismus,⁴² je termín užívaný pro osvěcenské reformy v habsburských zemích. Tyto reformy vycházely z idejí osvěcenského racionalismu, přirozeného práva a soudobých ekonomických teorií –

³⁷ ŽIDÉ A MORAVA: „Sborník z konference konané v muzeu Kroměřížska 7.listopadu 2001“, Muzeum Kroměřížska 2002, str. 189

³⁸ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*. Orego 1998, str. 18

³⁹ GOLD, Hugo: c.d., str. 56

⁴⁰ Jako česká a uherská královna vládla v letech 1740–80. Válečné neúspěchy ji přiměly k uskutečňování prvních osvěcenských reforem.

⁴¹ viz Gold Hugo: c.d., str. 15. a 593

⁴² *Encyklopedický slovník*, Odeon 1993, s. 481.

merkantilismu, kameralismu a fyziokratismu.⁴³ Byli uskutečňováni ve vzrušivé atmosféře vidiny příštích změn. Základním rysem osvícenského zákonodárství je přesvědčení, že práva jednotlivce nemají být ovlivněna jeho vyznáním.

Tolerančním patentem císaře Josefa II. z roku 1781 bylo zahájeno postupné a velmi pomalé zrovnoprávnění Židů. K běžným kontribucím Židům nově přibyla tzv. toleranční daň, kterou si koupili právo na pobyt pro příštích deset let.

Byla zrušena povinnost, aby muži nosili žluté rukávy a ženy zvláštní žluté stuhy, povolovaly židovskému obyvatelstvu věnovat se bez omezení obchodní činnosti, řemeslné výrobě i zemědělství, a zejména vyzývaly k zakládání továrních provozů. Jinak však ustanovení o povoleném počtu systemizovaných židovských rodin pro Moravu platilo nadále, jen jejich počet byl z 5106, povolených císařem Karlem VI. Habsburským, zvýšen patentem císaře Josefa II.

Patentem císaře Františka II. z roku 1798 bylo na Moravě vytvořeno 52 židovských obcí, mezi něž patřili i nadále Ivančice. Někdy v polovině 18. století bylo k židovské obci v Ivančicích připojeno několik domů na dnešním Žerotinově náměstí, počet domů a zřejmě i obyvatel židovské obce dále rostl. Ivančice měli v roce 1791 celkem 2649 obyvatel, kteří žili ve 457 domech. Z toho připadalo na křesťanskou obec 385 domů a 2116 obyvatel, na židovskou obec 72 domů a 533 židovských obyvatel. V roce 1798 byl pro židovskou obec Ivančice, kde dále silně vzrostl počet obyvatel, stanoven počet 144 systemizovaných rodin se 797 dušemi a jedním přespočetným.⁴⁴

Počet židovských obyvatel v Ivančicích přibýval a prostor židovské obce byl přísně vymezen. Další domy již nebylo možné stavět a tak se bytová situace řešila různými přístavbami ve dvorech domů.

Typickým příkladem dvorních zástav v Ivančicích byla tzv. „Podivínka“ v ulici Jana Schwarze. Název měl tento dům po Janu Podivínském (přišel na začátku 17. stol. z Podivína). Dům s průchodem do dvora ještě pamatujeme. Pro informaci zajímavý údaj. K 31. 12. 1880 bylo na Podivínce napočteno 12 bytů, ve kterých se tísnilo 71 osob a ještě v roce 1921 tam žilo 54 osob. V té době tam již nebydlela žádná židovská rodina ale pouze česká chudina, protože tam bylo vzhledem nízké kvalitě bytů lacinější bydlení než jinde ve městě.⁴⁵ Samozřejmě vzhled ulic se postupně měnil. V 80. tých letech byla v ulici Josefa

⁴³ Josef II. byl přesvědčený fyziokrat a věřil, že zdrojem veškerého bohatství státu je půda a zemědělství.

⁴⁴ GOLD, Hugo: c.d. str. 190

⁴⁵ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*. str. 22

Vávry zbořena řada zastaralých domků (č. 11 – 31) a na jejich místě byly postaveny dvoupatrové bytovky. Také ostatní domy v ulici byly modernizovány. K úpravám domů došlo také ve fortně a v ulici Jana Schwarze, kde bohužel byla zbořena Podivínka.

Zákony vydané císařem Josefem II. v 80. letech 18. století byly vrcholem osvícenského zákonodárství a výrazně ovlivnily další vývoj v habsburské monarchii. V průběhu let vydal císař množství nařízení, která nově upravovala židovská práva a povinnosti, významně zasahovala do jejich jurisdikce, do správy obcí, do hospodářského, školského, náboženského i osobního života. Pro židovské obyvatelstvo Čech a Moravy znamenaly zásadní změnu v jejich postavení. Byl to největší zásah do židovského zákonodárství od dob Přemysla Otakara II. a jeho *Statut Judaeorum*.

Nové zákony sice ulehčovaly zařazení Židů do civilní společnosti, na druhé straně však podstatně omezovaly tradiční autonomii židovských obcí. Od r. 1783 bylo židovské obyvatelstvo v Ivančicích podřízeno novému všeobecnému veřejnému soudnictví a vlastní židovský soud byl r. 1784 zrušen; rabínský soud se nadále zabýval pouze otázkami náboženskými a právem manželským. Židé se mohli vyučit a věnovat jakémukoli povolání s výjimkou pronájmu hostinců, vinopalen a mlýnů. Kde toho bylo třeba, mohli s úředním povolením zřizovat nové synagógy a modlitebny. Dále byla požadována povinná návštěva německých základních škol, jejichž ukončení bylo nutné pro uzavření manželství; rabíny se mohly stát pouze osoby, které absolvovaly kurs filozofie, práva a etiky na domácí univerzitě.

V roce 1830 měla židovská obec v Ivančicích již 798 obyvatel.⁴⁶ V roce 1832 postihl Ivančice veliký požár v židovské čtvrti, kde shořelo 32 domů, tedy polovina čtvrti. V roce 1835 žilo v židovské obci 877 židovských obyvatel v 66 domech, zatímco v křesťanské obci vzrostl počet na 2642 obyvatel, kteří žili v 516 domech, takže celé Ivančice měly již 3519 obyvatel, z nichž Židé představovali takřka 25 procent. To byl nejvyšší počet, jakého židovská obec v Ivančicích ve své staleté historii dosáhla.⁴⁷ Zákon o familiantech však zůstal v platnosti až do r. 1849.

⁴⁶ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*. Orego 1998, str. 22

⁴⁷ Tamtéž, str. 22

3 REVOLUČNÍ ROK 1848

Rok 1848 znamenal zásadní obrat v občanském, sociálním a náboženském postavení Židů. Rovnoprávnost Židů s ostatním obyvatelstvem byla v českých zemích uznána teprve první rakouskou ústavou v r. 1848. Po tomto roce začal pokles počtu židovských obyvatel v městě, protože odcházeli za lepšími životními podmínkami do větších měst, jež jim byla v minulosti zakázána. Zrušení ghett a familiantského zákona přineslo vzápětí výrazné demografické změny ve struktuře židovského obyvatelstva českých zemí.

V následujícím roce bylo židovskému obyvatelstvu povoleno svobodné stěhování a usazování se, svobodné uzavírání sňatků a byla zaručena právní rovnoprávnost s křesťany. Po r. 1852 došlo nejprve k rozptýlení židovských rodin z uzavřených a stísněných ghett do okolních vesnic a městeček, v nichž bylo založeno mnoho nových židovských obcí. V r. 1852 bylo Židům povoleno svobodné nabytí domovního majetku, r. 1859 vláda potvrdila právo Židů na vlastnictví půdy, a tak byly odstraněny poslední překážky jejich hospodářskému podnikání. Ústavou z r. 1867 byla nakonec prohlášena plná občanská a politická rovnoprávnost Židů v Rakousku-Uhersku.

I v židovské obci v Ivančicích postupně dochází k přirozenému odlivu Židů. Stěhovali se do dříve zakázaných královských měst, kde kvetl obchod a průmysl, např. do Brna, do Vídně, do Ostravy, někteří však je přes *eruv* do Ivančic – do křesťanské městské obce. Kde si zřizovali výnosné obchody na náměstí.⁴⁸ V roce 1869 bylo v židovské obci napočteno jen 269 židovských obyvatel.⁴⁹ Dochází ke zjišťování národností jednotlivých obyvatel Ivančic. Možnost přiznávat podle tehdy platného zákona obcovací řeč a nikoliv národnost umožňovalo německým a židovským zaměstnavatelům, kteří většinou německé sčítací archy vyplňovali i za své služby, zaměstnance a případně i nájemníky, zapsat u nich obcovací řeč německou s odůvodněním, že na služku či zaměstnance oni mluví německy a služka občas řekne „*Guten Tag*“, „*Danke schön*“ apod.⁵⁰ V roce 1890 bylo v ivančické židovské obci napočteno 587 obyvatel, z toho už jen 250 Židů. Pokud jde o národnost, opět vyjádřenou obcovací řečí, bylo v židovské obci napočteno 260 Čechů a 311 Němců. V městské obci Ivančice bylo napočteno 82 Židů, takže celkový počet Židů v Ivančicích činil už jen 341.⁵¹

⁴⁸ NOVÁČEK, Silvestr: „*Z dějin moravských Židů*“. Orego 1998, str. 23

⁴⁹ GOLD, Hugo: c.d. str. 190

⁵⁰ NOVÁČEK, Silvestr: „*Z dějin moravských Židů*“. Orego 1998, str. 24

⁵¹ GOLD, Hugo: c.d., str. 190; A Kratochvíl, c.d. str. 42, 99. OAVB-v.R.: A-1, i.č. 1301 (sčítání 31.12. 1890 v židovské obci vančice. V žid. obci bylo napočteno 597 osob, tedy o 10 více, než uvádí Kratochvíl.)

3.1 Vznik politické židovské obce

Každá židovská komunita tvořila obec neboli *kehilu*.⁵² Tyto nábožensko-administrativní jednotky s vlastní samosprávou měly značný stupeň autonomie, který si zachovaly už z dob, kdy měly postavení svobodných osad. Světskou složku obecní správy představovala rada starších, při jejichž volbě se zpravidla uplatňuje oligarchický princip, svůj vliv zde uplatňují nejvýznamnější a nejbohatší rodiny. Některým patricijským rodinám toto právo na vlivné místo v obecní radě nebo postavení rabína zaručovaly přímo panovníkem udělené výsady.

Po zrušení poddanství dochází také k tvorbě samostatných místních obcí s volenou samosprávou (město Ivančice 23.7. 1850), tento požadavek se vztahuje i na ty dosavadní židovské obce – ghetta podle císařského patentu 15.2. 1798. A tak je ustanoveno, pouze na Moravě, 27 politických obcí z původních 52 židovských obcí.

Byly to tyto politické židovské obce: Boskovice, Břeclav, Bzenec, Dolní Kounice, Holešov, Hranice, Ivančice, Jevíčko, Kyjov, Lednice, Lipník, Lomnice, Mikulov, Miroslav, Písečné, Podivín, Pohořelice, Prostějov, Přerov, Rousínov, Slavkov, Strážnice, Šafov, Třebíč, Uherský Brod, Ostroh, Veselí.⁵³

Je to poslední snaha židovských konzervativců zastavit nebo zpomalit rozpad ghatt způsobených hromadným stěhováním Židů za průmyslem, obchodem a lepší životní existencí ve větších městech, kde se však rozptylovali mezi ostatním obyvatelstvem, a tak se vymaňovali z vlivu starých tradic ghetta.

Politická židovská obec v Ivančicích, s úředním názvem *Judengemeinde Eibenschütz* byla tvořena třemi radními, osmi členy obecního výboru, úředním jazykem němčinou a vlastním starostou. Měla své vlastní obecní hospodaření, svého obecního strážníka s šatlavou, svou školu a další instituce. K židovské obci náleželo území tří již zmíněných ulic a malých dvorů a a zahrad, ohraničených starými hradbami a eruvem

K národnímu probuzení Čecho-Židů v židovské obci v Ivančicích došlo spontánně, přirozenou vývojovou cestou, bez regulativních či normativních zásahů úřadů. Proces byl dovršen až v roce 1910. Tato národnostní změna byla podmíněna vlasteneckým působením Čechy, jenž bydleli v židovské obci, kteří dříve, a to z důvodů ekonomických a pro nízký stupeň národního uvědomění , hlásili k Němcům, přesněji řečeno přihlašovali jako obcovací řeč němčinu, i když byli Češi a doma mluvili jen česky. Tento národnostní posun se však

⁵² Synonymum kahal, viz NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el: „*Judaismus od A do Z*“. Slovník pojmů a termínů. Praha 1992, s. 252–53.

⁵³ GOLD, Hugo: c.d., str. 594, 596-597

nijak nedotkl uspořádání na ve správě židovské politické obce. Vedení i nadále zůstalo v držení židovské a německé menšiny. Němcíci menšina ovládala židovskou radnici fakticky až do 20. listopadu 1918. Třebaže Češi měli v židovské politické obci už od roku 1890 i úředně zjištěnou většinu. I nadále ve dvanáctičlenném výboru židovské obce neměli ani jednoho zástupce.⁵⁴ Začíná pomalý proces sblížení Židů s Čechy.

Zákonem z 21. 3. 1890 bylo Rakousko rozděleno na židovské náboženské okrsky (Kultussprengel) Všichni Židé žijící v okrsku byli po náboženské stránce spravováni příslušnou židovskou náboženskou obcí (Kultusgemeinde), která tvořila středisko okrsku.

Na Moravě tak vzniklo 50 náboženských obcí. V místech, kde sídlila židovská politická obec (podle zákona z roku 1862), a kde byla podle zákona z roku 1890 nově ustavena i náboženská židovská obec.

Byly to tyto židovské náboženské obce: Boskovice, Brno, Brtnice, Břeclav, Bučovice, Bzenec, Dambořice, Dolní Kounice, Hodonín, Holešov, Hranice, Hustopeče, Ivančice, Ivanovice na Hané, Jemnice, Jevíčko, Jihlava, Kojetín, Kroměříž, Lipník, Lomnice, Loštice, Mikulov, Miroslav, Moravský Krumlov, Moravská Ostrava, Nový Jičín, Olomouc, Osoblaha, Písečné, Podivín, Pohořelice, Prostějov, Přerov, Rousínov, Slavkov, Svitavy, Strážnice, Šafov, Telč, Třebíč, Třešť, Úsov, Valašské Meziříčí, Velké Meziříčí, Uherský Brod, Uherské Hradiště, Uherský Ostroh, Výškov a Znojmo.⁵⁵

Obě instituce existovaly nezávisle na sobě a plnily specifické funkce nezávisle na sobě. Majetek židovské obce si rozdělily tak, že synagógu, rituální lázně a hřbitov převzala a spravovala nová náboženská obec, zatímco radnici a rabínský dům, strážnici a vězení se dále starala židovská obec politická.⁵⁶

Okrsek židovské náboženské obce se kryl přibližně s územím příslušného soudního okresu, nebyl s ní však totožný. Ivančická židovská náboženská obec zajišťovala náboženské záležitosti skoro celého soudního okresu Ivančice, až na Dolní Kounice, kde byla rovněž ustavena židovská náboženská obec.⁵⁷

⁵⁴ NOVÁČEK, Silvestr: „Z dějin moravských Židů“. Orego 1998, str. 24

⁵⁵ GOLD, Hugo: c.d., str. 596 - 597

⁵⁶ GOLD, Hugo: c.d., str. 595

⁵⁷ NOVÁČEK, Silvestr: „Z dějin moravských Židů“. Orego 1998, str. 33

3.2 Židovské školství v Ivančicích

Duchovní složku správy obce zastupoval rabinát v čele s rabínem. Rabín představoval autoritu v oblasti náboženského práva, předsedal rabínskému soudu, působil jako učitel a ve velkých obcích byl obvykle zvolen na místo rektora v ješivě.

Židovské vzdělávání má dlouhověkou tradici už od biblických dob. Základem veškerého učení na všech třech stupních židovského školského systému bylo náboženství. Každodenní studium Tóry je povinností, svatým úkolem i dědičným právem věřícího Žida.⁵⁸

Kdo absolvoval základní školu, mohl přibližně v patnácti letech postoupit do *ješivy* (hebrejsky sezení). Předobrazem této „vysoké školy Talmudu“ byl *bejt ha-midraš* (dům učení), jak se označovaly již starověké akademie v Izraeli a Babylonii. Od středověku vznikaly *ješivot* ve většině zemí diaspory, zejména pak v aškenázské oblasti. Předmětem studia byl výhradně Talmud a talmudická literatura. Opět se vyučovalo v domě soukromého učitele, obecní *ješivot* byly umístovány do některé místnosti v synagoze, nebo se stavěly samostatné budovy poblíž synagogy.⁵⁹ Obecní školy spravovala a finančně podporovala obec spolu s různými nadacemi a dobročinnými spolky.

Do r. 1840 působila v Ivančicích ješiva⁶⁰. Mezi více než 20 ivančickými rabíny známými jménem (od počátku 17. stol.) byli autoři významných náboženských spisů i příslušníci známých rabínských rodů např. *Isachar Beer (1680)*. Po zrušení rabínské školy v Ivančicích roku 1840 učili rabíni náboženství v nedělní židovské škole. Posledním ivančickým rabínem byl dr. Hermann Handl z Vídně, který v Ivančicích působil od r. 1881 do r. 1925. Po jeho smrti vedl agendu ivančického rabinátu kounický rabín dr. Heinrich Flesh. V té době už ale dochází k prudkému poklesu židovského obyvatelstva v okrese Moravský Krumlov až tak, že celou agendu soudního okresu Ivančice a politického okresu Moravský Krumlov stačil obstarat pouze tento jediný rabín se sídlem v Dolních Kounicích.⁶¹

Jako v každé židovské politické obci, byla založena v Ivančicích škola a chodily do ní všechny děti bydlící na území židovské obce, tedy nejen děti židovské. Jako v každé škole v Rakousku-Uhersku, byla i zde povinná výuka náboženství. Výuka v římskokatolických Ivančicích byla zajišťována katechetem nebo kaplanem z ivančické fary. Zatímco výuka pro židovské chlapce zajišťoval rabín v neděli v židovské škole. V rámci svých školských a

⁵⁸ PĚKNÝ, Tomáš: „*Historie Židů v Čechách a na Moravě*“. Sefer Praha 2001, s. 189.

⁵⁹ Každá obec měla základní školu, ty větší i ješivu rozdílné úrovně – mezi nejproslulejší evropská talmudická učiliště patřily pražské ješivy, kterým se neoficiálně říkalo Židovské akademie. Viz. PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer Praha 2001, s. 422.

⁶⁰ viz: www.holocaust.cz/cz2/resources/dict/jesiva

⁶¹ ŠIROKÝ, Jirí: Z historie židovské obce v Ivančicích. In *Ivančický zpravodaj 25/1996*, str. 11-16

jazykových reforem věnoval císař Josef II. židovskému školství zvláštní pozornost. Dekretem ze dne 27. dubna 1782 nařizoval povinnou školní docházku, zřízení veřejných škol v obcích a zjištění učitele pro každou třídu. V obcích při každé synagoze byla nákladem židovské obce zřízena obecná škola, ve které se vyučovalo v německém jazyce čtení, psaní a počty. V téže roce bylo také povoleno studium židovské mládeže na středních školách. Křesťanské školy nesměli Židé navštěvovat až do 18. století, a teprve od roku 1785 mohli studovat na pražské univerzitě práva a medicínu.⁶² Škola v ivančické židovské obci s úřední názvem *Deutsche Volksschule* byla založena v roce 1823. Posléze byla škola navštěvována i dětmi z české chudiny bydlící v židovské obci. Při zahájení školy chodilo do školy 121 dětí a v roce 1856 vzrostl počet žáků na 4 třídy, protože školu navštěvovaly i děti české chudiny obývající židovskou obec.⁶³

Nebyla to první škola v ivančické židovské obci. Již v roce 1598 byl zmíněn správce školy (*Schulmeister*) Abraham Jud⁶⁴ a k roku 1752 byli mezi obyvateli židovské obce uvedeni též 4 učitelé.

V důsledku vystěhovávání Židů a převádění dětí českými rodiči do českých škol ve městě, byla škola v roce 1902 uzavřena. Budova přestavěna v moderní budovu, v níž sídlila radnice židovské politické obce, úřadovna židovské náboženské obce, veřejná německá knihovna, rituální židovské lázně a byty pro vrchního kantora náboženské obce, sluhu politické obce; ve dvoře byla vozovna pro pohřební vůz. Všechny židovské děti poté navštěvovali německou školu městskou v Růžové ulici. Tato škola byla také posléze trnem v oku českým vlastencům, protože představovala jeden z nejúčinnějších nástrojů germanizace.

3.2.1 Významní ivančičtí rabíni

Jonathan Ivančický (Eibenschütz) se narodil se v Ivančicích v roce 1696 a zemřel jako rabín dne 18.9. 1764 v Altoně. Jonathan ben Nathan Eibenschütz - příjmení tohoto učence a kabalisty a talmudisty je odvozeno od německého názvu města Ivančic – Eibenschütz, jeho otec zde působil jako rabín. Eibenschütz byl zázračné dítě a studoval v Polsku, na Moravě a v Praze. Roku 1715 se usadil v Praze a stal se hlavou ješivy a oblíbeným kazatelem, v obci byl po rabi Oppenheimovi považován za druhou nejrespektovanější osobností. Udržoval bohaté společenské kontakty i mimo židovský okruh; o náboženských otázkách debatoval i

⁶² ŠIROKÝ, Jiří: Z historie židovské obce v Ivančicích. (Po roce 1918). In *Ivančický zpravodaj* 25/96, str. 13

⁶³ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*. Orego 1998, str. 29

⁶⁴ ŠIROKÝ, Jiří: Z historie židovské obce v Ivančicích (Po roce 1918). In *Ivančický zpravodaj* 25/96, str. 11-15

s knězi a vzdělanci. Spřátelil se s kardinálem Hassebauerem a díky němu získal svolení vytisknout Talmud, ovšem pod podmínkou, že z něj budou vypuštěny všechny pasáže, které údajně protirečí křesťanským zásadám. Vzbudil tím nelibost Davida Oppenheima a dalších rabínů, kteří pak proti vydání zasáhli. Roku 1741 byl zvolen rabínem v Metách a následovně rabínem „tří komunit“: Altony, Hamburku, Wandsbeku. Jeho postavení bylo otřeseno podezřením, že je tajným přívržencem šabatiánství – pronásledovalo ho pak celý život a jeho kauza měla ohlas v židovských komunitách od Holandska po Polsko. Do této kauzy zasáhli i křesťanští učenci v domněnku, že rabi Eibenschütz je tajným křesťanem, a začali jej obhajovat. Roku 1760 byly mezi studenty jeho ješivy nalezeny šabatiánské amulety a poté, co se rabínův mladší syn Wolf prohlásil za stoupence šabatiánství, byla ješiva uzavřena. Eibenschütz byl ovšem současně pokládán za jednoho z největších znalců Tóry a Talmudu. Eibenschütz vydal na 30 knih *halachy*, užívaje při výkladu metodu *pilpulu*.⁶⁵ Jeho nejslavnější text *Urim-vetumim* („Světlo a pravda“) k traktátu *Chošen mišpat; Ketu u-pleti* („Keretejci a Peletejci“) k *Jore de´a* a *Bnej ahava* („Synové lásky“) o Maimonidově učení jsou dodnes považovány za mistrovská pilpulistická díla⁶⁶. Bylo mu vytištěno pouze jedno dílo o kabale, a to „*Šém Olam*“ roku 1891.⁶⁷

Bernahrd - Beer Oppenheim, který přišel do Ivančic roku 1829 a zůstal tu až do své smrti roku 1859. Měl velký vliv na reformní náboženskou orientaci. V době jeho působení dochází k reformě židovských bohoslužeb a ke stavbě nové synagogy v Ivančicích.. Působil zde 30 let a byl první jedním z prvních na Moravě, jenž spojoval znalost staré rabínské literatury s novými poznatky a světským vzděláním. Byl známý i mimo Moravu, vedl učenou korespondenci s různými kapacitami a zúčastňoval se i veřejných záležitostí.⁶⁸

Joachim (Chayyim) Oppenheim narozen dne 29. září 1832, Ivančice – 27. dubna 1891, Berlín. Byl židovský rabínem a spisovatelem. Synem Ivančického rabína Beer Oppenheima. Prvně byl vyučován svým otcem Beer Oppenheimem, poté odešel do Brna, kde navštěvoval gymnázium. Poté nastoupil na univerzitu ve Vídni, kde studoval židovskou literaturu, fyziku a

⁶⁵ Z hebrejského *pilpel*, pepř, ostré koření (význam slova je tedy „opepření“, „břítka analýza“). Metoda *pilpulu* se vyznačovala důvtipou, často však až krkolomnou argumentací, při níž byly zdánlivé rozpory uvnitř Talmudu vysvětlovány na základě jiných pasáží vytržených z kontextu, často se přitom jednalo o samoučelný myšlenkový tělocvik.

⁶⁶ KLEMPERER, Gutmann: *Pražský rabinát*. Sefer, Praha 2008, str. 130 - 170

⁶⁷ http://www.doopravdy.cz/judaismus/index.php/Jonatan_Eibenschutz

⁶⁸ ŠIROKÝ, Jiří: Z historie židovské obce v Ivančicích. In *Ivančický zpravodaj* 25/1996, str. 11-15

matematiku. Ve studiu Talmudu pokračoval pod vedením rabína Lazara Horowitze. Studia ukončil r. 1857, nastupuje po svém bratru Davidovi do rabinátu v Jemnici r. 1858 a po otci do ivančického rabinátu r. 1860. Roku 1858 se oženil s Helenou Punde pocházející z Lipníka n. Bečvou. Roku 1868 byl povolán do polské Toruně. Tamější rabínský úřad zastával až do své smrti, která ho zastihla v Berlíně, kde podstoupil chirurgický zákrok.

Dílo: z jeho publikační činnosti jsou známy pouze dvě kázání vydané r. 1862 ve Vídni. Kromě toho publikoval v četných židovských vědeckých časopisech (např. *Frankelův Monatsschrift*, *Sonnescheinův Homiletische Monatsschrift* a další). Napsal též dějiny Mišny (*Toledot ha – Mishna*), které vyšly v druhém svazku *Bet Talmud*, ale také samostatně v Bratislavě r. 1882. Popularizoval výsledky bádání o klínovém písmu v židovské literatuře.

V Moravském zemské knihovně v Brně můžeme nalézt sedm exemplářů hebrejských tisků (šest z 18. a jeden z 19. století), které patřily do knihovny Joachima Oppenheima. Svědčí o tom razítko otištěné na titulních stranách knih: *Dr. J. Oppenheim Rabbiner Thorn*.⁶⁹

K dalším významným ivančickým rabínům můžeme řadit *Eliase ben Samuela*, který přišel z Lubilna, napsal mnoho učených spisů, které mu však v Ivančicích shořely. Zachránil se jediný, který vyšel v Amsterdamu v roce 1712 s názvem *Manus Eliasae*.⁷⁰

3.2.2 Muzikologie v Ivančicích

Když představení ivančické židovské obce plánovali stavbu synagógy, byli zahleděni spíše do minulosti a neodhadli správně tendenci dalšího vývoje počtu židovských obyvatel obce, a tak rozměry synagógy předimenzovali. Když byl „templ“⁷¹ jak se synagóze v Ivančicích i jinde říkalo, zasvěcen, žilo v obci okolo 700 Židů, jejich počet však potom rychle a stále klesal, takže se v posledním desíletí trvání obce občas stalo, že se ve veliké synagóze nesešlo ani deset mužů, což byl podle židovských náboženských předpisů závazný počet. Synagoga však měla dokonalou akustiku a její dívčí sbor řízený vrchním kantorem proslul vysokou uměleckou úrovní.

Možná i díky tomu patří Guido Adler a Hugo David Weisgall k významným osobnostem evropské a světové hudební vědy.

⁶⁹ TEINOVÁ, Iva. Rabín Jissachar Ber ben Chajim Oppenheim a jeho náhrobek na hřbitově v Ivančicích. In *Židé a Morava*. Kroměříž : Muzeum Kroměřížska, 2008. Svazek XIV, s. 24

⁷⁰ NOVÁČEK, Silvesrt: *Z dějin moravských Židů*. Orego 1998, str. 31

⁷¹ O. Uhrová, c.d., Hugo Gold, c.d. str. 190. Nazývat synagógu „templ“ (chrám) je nesprávné.

Guidlo Adler narodil se 1.11. 1855 Ivančicích. Významný hudební vědec, zakladatel moderní muzikologie. Narodil se 1. listopadu 1855 v rodině praktického lékaře MUDr. Joachima Adlera, jenž je pohřbený na ivančickém židovském hřbitově. Po smrti otce v roce 1856 se matka se šesti nezaopatřenými dětmi odstěhovala na krátko do Jihlavy. V roce 1864 přesídlili do Vídně a devítiletý Guido začal navštěvovat Akademické gymnázium a od roku 1868 vídeňskou konzervatoř, kde se mu dostalo důkladného hudebního vzdělání od vynikajících hudebníků a skladatelů od vynikajících hudebníků a skladatelů tehdejší doby. Po maturitě v roce 1873 se zapsal na práva, které ukončil diplomem a doktorským titulem. I přesto u něj převažoval zájem o hudbu a začíná se plně věnovat hudbě, avšak jako předmětu historickému a teoretickému.

Stal se jedním ze zakladatelů Akademické společnosti Richarda Wagnera a v sezoně 1875 – 76 dokonce připravil přednáškový cyklus k Wagnerově tetralogii *Prsten Nibelungů*. Učitelem, rádcem i podporovatelem mu byl první profesor hudby na vídeňské univerzitě pražský rodák Eduard Hanslick. V roce 1880 získal druhý doktorát filozofie a po dvou letech, jako sedmadvacetiletý, předložil práci *Studie zur Geschichte der Harmonie* a habitoval jako docent vídeňské univerzity. V roce 1885 byl jmenován mimořádným profesorem dějin hudby na německé univerzitě v Praze. Zde strávil 13 let a stal se uznávaným a známou osobností ve svém oboru.

V roce 1898 odchází zpět do Vídně, aby převzal po svém učiteli Eduardu Hanslickovi ordinát hudební vědy. Tuto funkci zastává do roku 1927. V těchto letech vychoval řadu vynikajících žáků, mezi něž můžeme zařadit nejen čelní představitelé hudební vědy meziválečné Evropy, ale je také členem zakladatelské generace české hudební vědy, tvůrcem hudební vědy na Slovensku, děkanem a později rektorem Filozofické fakulty Univerzity Komenského Dobroslav Orel.

Byl jedním ze zakladatelů a významným reprezentantem hudební vědy. Adlerova zásluha spočívá v zakladatelství, budování a utváření podoby hudební vědy jako moderní vědecké disciplíny, a to jak ve směru koncepčním, tak i ve směru organizačním. Stává se spoluzakladatelem periodiky *Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft* (odborný časopis – *Hudební vědecký čtvrtletník*), jenž se stává informační platformou nového oboru. Adler nastínil podobu oboru tak, že byl schopen vstřebávat nejen soudobé ale i budoucí trendy vědeckého bádání, tato podoba zůstává spolehlivým základem hudební vědy dodnes.

Poté pod jeho vedením vyšlo více jak 80 svazků uchovávajících významná díla hudební kultury ze střední Evropy. Stal u zrodu *Mezinárodní společnosti pro hudební vědu*. Po nacistickém zaboru Rakouska mu byla zakázána publikační činnost. Díky svému

mezinárodnímu věhlasu byl ušetřen osudu svých židovských spoluobčanů, ale musel přihlížet osudu své dcery Melanie, jež tomuto osudu neunikla a umřela v koncentračním táboře nedaleko Minska. Adler umírá 15. února 1941 ve Vídni. Po jeho smrti zabavili nacisti jeho vědecký cennou knihovnu, která byla nejen historickým dokumentem, ale také více než symbolickým památkem Adlerova životního úsilí. Dne 29. září 1998 si Ivančice připomněly tohoto rodáka slavnostním odhalením pamětní desky na jeho rodném domě.⁷²

Hugo David Weisgall narodil se 13.10. 1912 v Ivančicích – 11.3.1997, jenž po 2. svět. válce působil jako kulturní přidělenec velvyslanectví USA v Praze. Americký skladatel a dirigent, známý hlavně pro svou operní a vokální hudbu. Ačkoli napsal velké množství hudby pro řadu médií, nejvíce je připomínán jako jeden z nejdůležitějších skladatelů operních a large-cyklu, ve kterých se odráží jeho celoživotní zájem o židovskou tematiku. Jak sám řekl: „*chci se zabývat ideologicky a hudebně složitými problémy*“, a tak se i stalo. Literární hodnota jeho skladeb, jejich původní vokální styl a velká pozornost hudební a dramatická je jedním z příspěvků do americké hudby.

Weisgal pocházel z rodiny několika generací kantorů, díky které si udržel celoživotní zájem o duchovní i světskou židovskou hudbu. Byl synovcem sionistické vůdce a producenta Meyera Weisgala. V osmi letech se s rodinou přestěhoval do Spojených států. Zde studoval na *Peabody Institutě*, soukromě s Rogerem Sessionsem, a na *Curtis Institute of Music*. Po válce se stal profesorem a učil na *Queens College*, *Juilliard School* a Židovském teologickém semináři, vše v New Yorku. Mezi jeho studenty patří významní skladatele např. Dominick Argento, Bruce Saylor a akordeonista – skladatel William Schimmel. V roce 1992 byl pověřen přáteli z Židovského teologického semináře, k napsání písňového cyklu, připomínající 500. výročí vyhnání Židů ze Španělska, cyklus byl nazván „*Žalm pro Distant Dove*“.⁷³

⁷² ŠIROKÝ, Jiří: Guido Adler. In *Zrcadlo-regionální informační zpravodaj 9/2009*

⁷³ <http://www.answers.com/topic/hugo-weisgall>

4 SOUŽITÍ ŽIDŮ A ČECHŮ NA POČÁTKU 20. STOLETÍ

Reformy započaté císařem Josefem II. byly v mnohém nedokonalé, nepropracované, ale otevřely českým a moravským židům dveře k emancipaci a k dosažení všech občanských práv. Vyhlášení náboženské tolerance otevřelo Židům další možnosti v podnikání, nově, byť omezeně, také v průmyslu, zemědělství a v některých odvětvích uměleckého řemesla. O mnoho větší význam měl toleranční patent pro rozvoj kultury a širšího vzdělání. Proces emancipace také uvolnil mimořádné intelektuální schopnosti a nadání mnoha židů, které by se dříve mohly projevit jen zčásti. Vrchol emancipačního procesu značná část Židů spatřovala v asimilaci, v úplném splnutí s okolím. V českých zemích se Židé zprvu přimkli k německé kultuře (mluvíme o jazykově-kulturní asimilaci). Vlna antisemitismu na konci 19. století ale zásadně zpochybnila možnost řešení židovské otázky asimilační cestou.

4.1 Soužití v Ivančicích

Ivančičtí Židé, kteří přijali rakouskou německou kulturu a vyznávali vídeňskou habsburskou politiku, mluvili vídeňskou němčinou a oblékali se podle vídeňské módy. To, že Židé v Ivančicích a v dalších českých městech na Moravě přijali němčinu za svou mateřštinu a s ní i německou kulturu a hlásili se k německé národnosti, vycházelo z jejich situace. Pomalejší přizpůsobování Židů národnostním proměnám vedlo k tomu, že „v ryze českých městech a městečkách představovali nežádoucí a české národní sebevědomí dráždící prvek.“⁷⁴ V 19. století a zejména od doby národního probuzení českého lidu v Ivančicích docházelo k rozporům jazykovým, které byli hlavní příčinou pomalého procesu sbližování. Národní probuzení v Ivančicích sehrálo také významnou roli v českém školství. Mimořádný vliv na vlastenecké uvědomění dětí i dospělých měly tzv. školní radovánky, tj. národní slavnosti, pořádané každoročně na Réně od roku 1832.⁷⁵

Čím rychleji se Češi v Ivančicích národně uvědomovali, tím více jim bila do očí německy spravovaná židovská politická obec s německou školou. Představovala především nositelku německého jazyka, německé kultury, prorakouského a prohabsburského politického smýšlení. A především se podílela spolu s německými úředníky alexovické továrny a ivančické koželužny na germanizaci až do 29. října 1918.

⁷⁴ VELEK, Luboš: *Národní strana svobodomyšlná* (mladočeská) 1889 – 1907 příspěvek k dějinám politického stranictví v habsburské monarchii v období procesu politické modernizace. Praha 2004

⁷⁵ KRATOCHVÍL, Augustin: c.d., str. 77

V Alexovicích existovala mezinárodně významná textilní továrna „Skene a Co“, jenž byla založena okolo r. 1845 baronem Afredem Skenem (v letech 1864 – 66 starosta Brna), jehož spolujatelem se roku 1904 stává Alfred Placzek (1870 – 1942). Z této široce rozvětvené, významné a dobře situované židovské rodiny Placzků pochází také významný vědec, atomový fyzik George Placzek.

4.1.1 George Placzek

Narodil se 26.9. 1905 v Brně. Jeho otec Alfred Placzka byl spolujatelem mezinárodní významné textilní továrny „Skene a Co“ v Alexovicích u Ivančic a synem známého Barucha Placzka, která působil jako moravský zemský rabín. Továrna byla založena okolo r. 1845 baronem Alfredem Skenem.

Rodina Placzků žila přes zimu v Brně a přes léto v Alexovicích. Rodina byla velmi dobře integrovaná do smíšeného česko-německého prostředí. I když šlo o rodinu německy mluvící, zachovala se vzpomínka na malého George, který mluvil česky. Po studiích na gymnáziu a na vysoké škole ve Vídni, získal doktorský titul poté již cestoval různými centry fyziky po celém světě, kde se seznámil s významnými vědci tehdejší doby. Díky Alfredu Placzkovi ustalo násilné poněmčování Alexovic. Za I. světové války získávala textilní továrna velké válečné zakázky, což zachránilo mnoho mužů z Alexovic před narukováním a smrtí. Firma dobře prosperovala a rodina též usilovala o to, aby dopad válečného utrpení na občany Alexovic bylo zmírněno. Když ke konci války přišel hlad, Alfred Placzek věnoval neomezené finanční prostředky“ na nákup potravin hladovějícím. Když už ani peníze nepomáhaly, každý týden byl v areálu Placzkovy továrny porážen dobytek a pracujícím továrny rozdělováno maso za režijské ceny.⁷⁶

V prosinci r. 1922 byli Alfred a jeho matka Marianne (rozená Pollack) Placzkovi jmenováni „za lidumilnost, kterou projevovali vůči chudým lidem“ čestnými občany obce Alexovice. V r. 1938 byl Alfred Placzek jmenován také čestným občanem Ivančic. Ve své firmě zaváděli Placzkovi v roce 1926 gentský systém, dle něj byli všichni dělníci zařazeni do pojištění na důchod. V roce 1930, kdy nastala doba nezaměstnanosti, dával dobrovolně Alfred Placzek lístky pro nezaměstnané.

Největší vliv na vědeckou dráhu mladého George měl jeho děd z otcovy strany, Dr. Baruch Placzek (1834 – 1922). Člověk proslulý svou moudrostí, vzděláním a

⁷⁶ ŠIROKÝ, Jiří: Placzkovi z Ivančic. In *Zrcadlo-regionální informační zpravodaj* 12/2009.

renesančními zájmy. V roce 1860 byl přijat za rabína Baruch Placzek, který tuto funkci vykonával několik desítek let. Rabín Baruch Placzek, byl od roku 1884 ustaven i do funkce zemského moravského rabína. Avšak v soukromí byl též zaníceným amatérským vědcem. Korespondoval dokonce o evoluční teorii s Charlesem Darwinem. Byl též blízkým přítelem Johanna Gregora Mendela a dle rodinné tradice snad jediným, kdo význam jeho genetických objevů (získaných spíše metodami fyziky) již tehdy rozpoznal. Po Mendelově smrti prý dokonce pokračoval na jeho na zahradě v podobných botanických pokusech. Publikoval řadu prací, od poezie a beletrie (pod pseudonymem Benno Planek) přes působivé nekrology k úmrtí významných brněnských osobností, až po vědecké práce z ornitologie. Bohužel jsou zřejmě ztraceny jeho vědecké deníky, které by mohly objasnit i jeho návaznost na Mendela: jejich stopa mizí za II. světové války v Alexovicích. Během třicátých let často navštěvoval Georg Placzek svou rodinu i v Alexovicích. Dobře si vědom nebezpečí nacismu varuje svou rodinu před Hitlerem. Již r. 1934 přátelům říkával, že do pěti let Hitler válku vyvolá.

Kromě závazků k továrně nejspíš Georgovi rodiče – jako tolik jiných Židů – nevěřili, do jakých konců i v Československu brzy dojdou. Pouze bratr Fritz si varování bere k srdci a odvezl svou těhotnou manželku Edith do Anglie. Sám se však ještě vrátil, snad aby rodiče přesvědčil k emigraci. Dne 23. dubna 1939 se strhla ostrá hádka mezi Fritzem a některými německými nacisty, hádka je ukončena smrtí Fritze. Tuto rodinnou tragédii se George dozvídá právě ve dnech na přelomu března a dubna, kdy v USA diskutuje s Bohrem a jinými o realnosti nebezpečí atomové bomby.

Poslední zprávy o rodině Placzkových hovoří o transportech do Terezína. Marianna Placzková umírá v Osvětimi. Z jejich domu v Alexovicích koncem války odvezl plné auto cenností někam do Stuttgartu nacistický správce továrny. Z širšího příbuzenstva Georgova se za pomoci odvahy a předvídavosti britského diplomata Nicolase Wintona zachránili vlakem z Prahy do Anglie dvě děti jeho sestřenice – Erika a Daisy Türklovy.

Nejvýznamnější vědecké úspěchy George Placzka náleží z oboru matematické fyziky. Měly však význam i pro vývoj atomových reaktorů. Spolupracoval s mnoha nositeli Nobelovy ceny, například s dánským fyzikem Nielsem Bohrem. Umírá poměrně mladý, již ve věku 50 let na srdeční příhodu dne 9. října 1955 ve Švýcarsku.⁷⁷

⁷⁷ GOTTWALD, Aleš: „Kdo byl Georg Placzek (1905 – 1955)“. In *Československý časopis pro fyziku* 3/2005

4.2 Proces asimilace a sblížení

Období první Československé republiky (ČSR) znamenalo pro ivančickou židovské občany všestranný rozvoj života společenského i kulturního jak v okruhu německo-židovském, tak společenství česko-židovském. Československá republika uznávala židovskou národnost. Výsledky první světové války znamenaly další zásah do života obcí. Češi ve své většině zaujali protiválečné, protihabsburské, protiněmecké stanovisko a radovali se z každé porážky Němců a Rakušanů. Naproti tomu ivančičtí Židé spolu s Němci veřejně projevovali své prorakouské a proněmecké válečné nadšení. A všemožně podporovali habsburskou monarchii. Rozpory, ke kterým tenkrát v Ivančicích mezi Čechy a Židy docházelo, se projevovaly především v oblasti národnostní (školství) a v oblasti hospodářské (obchodní konkurence, nelze je považovat ani za projevy antisemitismu či antislavismu. Pokud šlo o nějaké spory mezi oběma politickými obcemi, jednalo se o vodovod, kanalizaci apod.⁷⁸ Dne 10.7. 1916 se uchýlilo do Ivančic 100 židovských uprchlíků z Haliče a Bukoviny. O ubytování se postarala židovská obec.⁷⁹

Dne 7. února 1919 byla politická část židovské obce sloučena s českou ivančickou politickou obcí, zatímco náboženská část pokračovala v činnosti. Po tomto aktu a po zrušení německé školy, začali rodiče převádět děti do českých škol. Po sloučení ivančických obcí nastala možnost řešení německé školy v Ivančicích. Po 28. říjnu 1918 pominul germanizační tlak a pod vlivem popřevratového vlastenectví navštěvovali německou školu jen židovské děti. Zatímco ještě 28. října 1918 měla německá škola 139 žáků, na konci školního roku klesl počet žáků na 25. dne 18.9. 1920 byla německá škola zcela zrušena, protože do ní nebyl zapsán žádný žák. Rozhodný obrat způsobil postupný přestup židovských dětí do české školy. Právě ta sehrála v dalším vývoji asimilace ivančických Židů rozhodující úlohu. Na sblížení židovského a českého obyvatelstva měli vliv i židovští studenti gymnázia a také první čeští vysokoškoláci, kteří se aktivně zapojili do českého kulturního života. Významnou roli sehrála i sportovní činnost v Ivančicích. Jako první se přihlásila do Ivančického Sokola Helena Inwaldová a po ní brzy následovaly sestry Schallingerovy, kteří nejen v Sokole cvičily, ale také o sokolských hodech oblékaly slovácký kroj⁸⁰. Židovské děvče v Sokole a dokonce židovské děvče v národním kroji o hodech, to samozřejmě pobuřovalo nejen některé konzervativní Židy, ale i mnohé české "obr-vlastence" v Sokole, kteří čenichali ve starých sokolských stanovách, zda je vůbec přípustné, aby byli Židé členy Sokola, nejsou-li

⁷⁸ NOVÁČEK, Silvester: Nacistické „konečné řešení“ židovské otázky v Ivančicích. In *Sborník Jižní Morava 1984*, s. 13-72

⁷⁹ OAB-vR, C-331, kniha 3, kart. 3, č.11.

⁸⁰ ŠIROKÝ, Jiří: Z historie židovské obce v Ivančicích (Po roce 1918). In *Ivančický zpravodaj 25/1996*, str. 13

slovanského původu. Je nutné přiznat, že i ti nejkonzervativnější Židé posuzovali tenkrát tyto otázky daleko klidněji, než někteří čeští maloměšťáci.⁸¹

Velikou úlohu v procesu sblížování obyvatelstva sehrály i stále častější sňatky židovských a českých partnerů. To bylo v Ivančicích před rokem 1918 nemyslitelné. První smíšené manželství bylo v Ivančicích uzavřeno za velikého vzrušení sice už před I. světovou válkou v roce 1910, tenkrát však byl ženichem židovské nevěsty Gertrudy Waldmannové zámožný vdovec lékárník Ernst Worell z německé rodiny. Za první republiky však šlo o manželství mezi českými a židovskými partnery, o překonání dvou bariér, náboženské a jazykové či národnostní. Obě bariéry byly teď už neporovnatelně slabší než před první světovou válkou. V posuzování těchto manželství ivančických obyvatel nebylo jiných hledisek než těch, která byla v Ivančicích používána na všechna manželství vůbec. Nikoho už nezneklidňovalo, že partneři vyšli z odlišných náboženských poměrů, protože ty v pokrokových Ivančicích už dávno nehrály významnější roli. A tak bylo možno slyšet:

*„Fricek Vajzuj si bere Helenu Procházkovou z Hlinek, dyť vona je vo kolik roků starší, bude to klapat? Tonda Vašek si bude brat Grétu. Keró? Tu zrzavó fešandu starýho Schallingera, no přece Šaška, co bévá vedle Zedníčkových“.*⁸²

Tak a podobně bez stínu náboženských předsudků či nacionalismu, o rasismu ani nemluvě, byly hodnoceny ivančickou veřejností u pumpy, u kašny, v hospodě či v mlékárně tzv. smíšené sňatky. Smíšená manželství nevznikala ovšem z důvodů ideových, aby se jimi urychloval proces sblížování českého a židovského obyvatelstva v Ivančicích. Vznikala z přirozených důvodů jako všechna jiná, a to především proto, že v malé a stále se zužující židovské pospolitosti bylo stále méně příležitostí najít si vhodného životního partnera.

Významný vliv na postupné vytváření kladného postoje Židů k ČSR měla i skutečnost, že se prezidentem stal T.G. Masaryk, vůči kterému projevovali velkou úctu a důvěru už od statečného vystoupení pro antisemitům a antisemitismu za tzv. *hilsneriády* na přelomu století.⁸³ 23. 11. 1918 přebírá správu městské obce Ivančice po sesazeném starostovi vládní komisař Jan Seka, který po ustanovení své funkce provedl očistu veřejného politického života.

⁸¹ www.ivancice.cz/r_rubrika.php?rubrika=3

⁸² www.ivancice.cz/r_mestoivancice_histzaj_show.php?id=50

⁸³ FRANKL, Michal: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Praha – Litomyšl, Paseka 2007

Vládním komisařem židovské politické obce byl jmenován Josef Vávra.⁸⁴ Podnětem ke slučování židovských politických obcí na Moravě s obcemi křesťanskými měl být přípis Zemského výboru markrabství Moravského ze 14. 12. 1918.⁸⁵ Snaha o sloučení obcí však narazila na větší či menší odpor ve všech 27 moravských židovských politických obcích.

Židovské politické obce existovaly jen 56 let a to jen na Moravě. O rozpuštění a sloučení těchto obcí rozhodl jednoznačně zákon ze 7.2. 1919. A tak židovská politická obec – stále ještě *Judengemeinde Eibenschütz* – byla oficiálně rozpuštěna a sloučena s městskou obcí 25. 7. 1919.⁸⁶ Definitivně došlo k odstranění *eruvu*. Konečně byli po staletích židovští a čeští spoluobčané jedné obce Ivančice. Začal postupný proces integrace a kulturní asimilace. Židé se postupně začali smiřovat s existencí ČSR a začali se novým mocensko-politickým poměrům přizpůsobovat. Velkou roli přitom hrála židovská mládež a jejich vliv na své rodiče a starší sourozence. Vystěhovalectví Židů z Ivančic, které započalo po roce 1848, pokračovalo rychlejším tempem. Ivančice nemohly poskytnout pracovní příležitosti mladým židovským právníkům, lékařům, inženýrům či obchodníkům, a ti se z města stěhovali za lepšími podmínkami. Přesto proces asimilace obyvatel pokračoval. Veliký vliv na urychlení sblížování židovského obyvatelstva s českým obyvatelstvem Ivančic měly po roce 1918 události v Německu po nástupu Hitlera k moci. Dokonce 17. 5. 1933 dochází za veliké účasti ivančických občanů k pohřbu, kde je nad hrobem pronesena řeč dokonalou češtinou.⁸⁷

Vlivem urychlujícího se procesu a sblížování docházelo k narušení staletých tradic jednoty a soudržnosti židovských rodin a židovské náboženské pospolitosti. Docházelo k přihlášení židovských občanů k české národnosti. Židovská náboženská obec měla v roce 1932 v evidenci už jen 180 židovských občanů, z nich většina žila v Ivančicích, menší skupiny v Rosicích, Oslavanech a dále už jen jednotlivé rodiny v některých obcích soudního okresu Ivančice.⁸⁸ Jaké byly důsledky vystěhování Židů z Ivančic, ukazuje skutečnost, že v roce 1935 se k židovskému původu hlásilo pouze 100 obyvatel. Nicméně v roce 1937 nebyla perspektiva židovsko-náboženské skupiny obyvatel velká. Nejmladším obyvatelem byl tehdy jedenáctiletý chlapec, dále tu byli dva patnáctiletí a všichni ostatní byli starší, přičemž ve skupině nad 60 let bylo 28% obyvatel židovského původu.⁸⁹

⁸⁴ *Pamětní knihy královské druhy města Ivančic*, díl I., 1900 – 1937, str. 21

⁸⁵ viz. Okr. archiv v Mikulově, B53, krab. 29

⁸⁶ Tamtéž, str. 21

⁸⁷ Tamtéž, díl I., str. 156

⁸⁸ ŠIROKÝ, Jiří: Z historie židovské obce v Ivančicích (Po roce 1918). In *Ivančický zpravodaj 25/1996*, str. 16

⁸⁹ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*. Orego 1998, str.56

5 OSUDY ŽIDOVSKÝCH OBYVATEL ZA 2. SV. VÁLKY

Nástup Hitlera k moci byl varováním, anšlus Rakouska v březnu 1938 už postihl židovské obyvatelstvo v Ivančicích přímo. Skoro každá rodina měla příbuzné v Rakousku a brzy přišli do Ivančic ti, kterým se podařilo uprchnout. Situace se ještě zhoršila ztrátou pohraničí po Mnichovské dohodě. Pro utečence byl v Ivančicích zřízen uprchlický tábor, který se po 15. březnu roku 1939 stal táborem internačním; prošlo jím do dubna 1942 801 osob.

5.1 Internační tábor

Situace židovských obyvatel, zvláště po začátku světové války, byla bezvýchodná. Kdo mohl emigroval a tím si zachránil vlastní život.

Příchod nacismu znamenal velké utrpení pro židovské spoluobčany. O tom, jak tragicky zasáhla rasová nenávist do vztahu lidí, svědčí událost v továrně Alfréda Placzka v Alexovicích, která se udála 23. března. Tehdy došlo k ostré výměně názorů mezi synem továrníka Fridrichem Placzkem a německými úředníky továrny. Všechny dosavadní korektní a dobré vztahy zůstaly zapomenuty, neboť Placzkovi byli Židé a mnozí dosud loajální němečtí zaměstnanci začali vyznávat Hitlerovu rasovou teorii. Mladý Placzek, rozrušen hádkou a nevděkem těch, pro které měl vždy pochopení, odešel z kanceláře a v tovární vile se zastřelil. Tělo bylo odvezeno do brněnského krematoria druhého dne. Vůz s rakví doprovodili k němečickému mostu všichni dělníci a velké množství obyvatel Alexovic.⁹⁰

Po vstupu USA do války a porážce Němců u Moskvy všichni věřili, že dojde k obratu ve válce a Hitler buď poražen dříve, nežli uskuteční své plány. O tom, že už začalo hromadné vyvražďování Židů, v té době nikdo nevěděl. Neustálou propagací byli Židé ujišťováni, že se v případě Terezína jedná pouze o vystěhování. Přijetím Mnichovské dohody dne 30. září 1938 o odstoupení pohraničních oblastí Německu způsobilo, že začátkem října se nová hranice s Německem začala rychle přibližovat k Ivančicím. Hranice zabraných území byly určeny na základě sčítání obyvatel v r. 1910 a do záboru měly být zahrnuty pouze města – vesnice s podílem německého obyvatelstva nad 50%. V roce 1938 byl poměr obyvatelstva úplně jiný, avšak k tomu nebylo přihlédnuto. I v takových městech, jako byla Břeclav, Miroslav, Moravský Krumlov, Znojmo, kde už česká část obyvatelstva byla početnější než německá,

⁹⁰ <http://www.ivancice.cz/historie-brezen15.php>

byly tyto města zahrnuty do zabraného území. Silnice k Ivančicím se zaplnily nepřetržitým proudem vystěhovalců, kteří prchali z území obsazeného německým vojskem.

Židovští spoluobčané, utíkajících před Hitlerem z těchto z jihomoravských měst, byli českými četníky často zaháněni zpět do Reichu, i přesto že se jednalo o československé státní příslušníky. Zpět nechtěli a tak se často stávalo, že nocovali s dětmi a starými rodiči pod širým nebem nebo ve stozích slámy. Po intervencích anglického velvyslance byli převezeni do Ivančic a ubytování v táboře pro židovské uprchlíky. Uprchlícký tábor byl zřízen k 31.12. 1938 a bylo zde umístěno 500 osob.

Přesto i nadále byli uprchlíci, kteří neměli v pořádku doklady, zatýkáni a posléze posíláni zpět do Rakouska. Dne 22. listopadu 1938 bylo oznámeno ivančickému starostovi, že podle konečné úpravy hranic má být k říšskoněmeckému území připojen také městský les Réna, který byl na katastru města Ivančice.

První židovští uprchlíci byli, v počtu 58 osob, ubytování v domě Lasseckerů, který stál u brány do koželužny (dnes Ekotexu). Do tábora přicházeli uprchlíci většinou jen s tím, co měli na sobě, fyzicky i duševně zbědováni.

V tisícileté historii židovského národa museli Židé přečkat mnohá příkoří. Připomínali si také staré židovské přísloví: „*I když před sebou člověk vidí otevřený hrob, přesto se nemá vzdávat naděje.*“ Začátek existence uprchlického tábora byl zoufalý, příchozí často přicházeli s nejrůznějšími nemocemi. Nebyl dostatek léků, hygienických potřeb ani finančních prostředků. Ke zřízení tábora došlo zásluhou Mořice Goldmanna, který zajistil pomoc Zemského úřadu v Brně a finanční pomoc *Mezinárodní židovské ligy*. Dokázal zajistit přísun čerstvého mléka alespoň pro děti, a to i v době, kdy už měl na statku německého správce.

Zadní část koželužny (dnes Ekotexu) byla upravena pro ubytování až 500 osob. V suterénu budovy byla zřízena kuchyně, prádelna, koupelna, lékařská ordinace a nouzová nemocnice se šedesáti stále obsazenými lůžky. Součástí byli i dílny a kancelář tábora. Tovární haly byly dřevěnými příčkami rozděleny na boxy vždy pro 20 osob. Obytné prostory byly i ve druhém poschodí.

Ještě před okupací byl tábor navštíven delegací z Anglie a Dánska. Po spatření špatných životních podmínek v táboře, začaly docházet balíčky ze zahraničních sbírek. Nacistická okupace 15. 3. 1939 mění status uprchlického tábora na internační. Tábor je přiřazen k tzv. Pomocnému výboru pro uprchlíky a přeskupení, jehož adresa byla totožná s adresou Židovské náboženské obce v Brně.⁹¹ jeho neomezeným pánem se stalo brněnské gestapo, jmenovitě

⁹¹ NOVÁČEK, Silvestr: „Nacistické „konečné řešení“ židovské otázky v Ivančicích . In *Sborník Jižní Morava 1984*, str. 13 - 72•

referent pro ivančický tábor SA-Oberscharführer Adolf Werner. Nadále však byl nazýván táborem ubytovacím.⁹²

12. dubna 1939 přijela auta s esesáky a polními četníky, pod záminkou prohlídky ubikací ukradli uprchlíkům jejich poslední cennost. Bylo zatčeno 6 mužů, posláno do Brna, posláno do Terezína. Od této doby se životní podmínky v táboře neliší od života v koncentračních táborech. Muži pracovali na stavbách a komunikacích, několik jich pracovalo v pomocných dílnách. Ženy byly zaměstnány v kuchyni, prádelně a krejčovské dílně, kde šily pracovní oděvy pro vězně na Špilberku.⁹³ Veškeré židovské záležitosti v protektorátě převzaly německé úřady, které množstvím postupně vydávaných zákazů a nařízení dávaly jasně najevo, co všechno může od nich "méněcenná rasa" ještě očekávat.

Jak to bylo jen trochu možné, snažili se obyvatelé Ivančic, když odezněl šok z 15. března, žít opět svými starostmi a problémy - a těch bylo v protektorátní každodennosti více než dost. Na silnicích a cestách se objevily německo-české orientační tabule, kde byly Ivančice označeny německým názvem *Eibenschütz*. Od roku 1941 pracovalo asi 60 mužů na dole Kukla v Oslavanech. Nejhůře však snášeli život v táboře malé děti. Ještě před likvidací tábora zde bylo 54 chlapců a děvčat školního věku. První dva roky bylo židovským dětem v táboře umožněno chodit do ivančických škol. Školní rok 1940/41 jim však vstup byl znemožněn.

Od zřízení tábora byla táborová nemocnice přeplněna. I přes veškerou péči se v táboře umíralo. Kromě těch, kteří byli gestapem odvléčeni a posláni do koncentračních táborů, bylo na ivančickém židovském hřbitově pochováno 45 osob. Postupně se objevovali ivančičtí spoluobčané, kteří se snažili těžký úděl v táboře zlehčit. Patřili mezi ně správce tábora Šachr a později V. Studený, lékárník Drucker z Brna. Mladí židovští muži z tábora byli odváženi na práce související se stavbou vyhlazovacích táborů do Polska.

Příchod R. Heydricha do Prahy 27. září 1941 měl mimo jiné urychlit realizaci schválených nacistických plánů na likvidaci rasově nežádoucích skupin obyvatelstva v Čechách a na Moravě. Jeho nástup k moci se promítl i do situace v Ivančicích. Dne 6. března 1942 byl rozpuštěno obecní zastupitelstvo. Začíná se šířit fáma, že české obyvatelstvo bude z Ivančic vystěhováno a město bude ghettem pro moravské Židy podle vzoru Terezína. K tomu nedochází, místo toho je 11. března 1942 odvezen první transport do židovského

⁹² <http://www.ivancice.cz/historie-brezen15.php>

⁹³ NEUBACHOVÁ, N.: Vzpomínka na židovský tábor v Ivančicích. In *Ivančický zpravodaj 5/1995* •

sběrného tábora v Brně, odkud šly transporty do Terezína. K dalším transportům došlo 15. a 16. března 1942.⁹⁴

Poslední transport byl vypraven 5. dubna 1942. Byla neděle velikonoční. Středem Krumlovské ulice šel k nádraží tichý zástup většinou starších židovských občanů, vlekcoucích s námahou kufry a rance. To opouštěli Ivančice poslední Židé. V první řadě šla skoro šedesátiletá Ida Pretznerová, po jejím boku synové Karel a Jan a za nimi skoro sedmdesátiletý Salomon. Lidé z chodníků mlčky sledovali odchod posledních židovských občanů. Jeden z přihlížejících Vančáků (obyvatelé Ivančic) přece jen zavolal k zástupu židů: „*tak kampak*“. Bylo to známé, drsné vančické vtípkování za každou cenu. Ida Pretznerová však byla Vančačka, obrátila se k němu a ostře odpověděla: „*Kam deme dneska my, tam budete po nás vy*“.⁹⁵ Existují přesně informace o transportech jak z Brna, tak z Terezína, jak o počtu osob v každém transportu, tak i číselném označení každé osoby.

Vražedná nacistická mašinérie pracovala do poslední chvíle. Těsně před osvobození Osvětimi byli ve dvou posledních transportech čtyři obyvatelé z Ivančic. Po odchodu posledního transportu bylo několik smíšených rodin ubytováno mimo tábor a volné prostory byly postupně využity pro průmyslovou výrobu. Dnes připomíná tuto smutnou historii pouze pamětní deska na budově bývalého Retexu a na židovském hřbitově 45 náhrobků zemřelých osob z internačního tábora.⁹⁶

5.2 Pracovní tábor na dole Kukla

Důl *Kukla* byl vyhlouben v roce 1865 za účelem větrání a odvodňování dolu Františka. Těsně po důlním neštěstí na Františce. První zaražení proběhlo v roce 1861.

V roce 1913 došlo k modernizace. Byly zbourány všechny staré budovy s vysokým komínem a byly vystavěny nové, včetně těžní věže. Ve věži byl umístěn elektrický těžní stroj Koepe, první v Rakousku Uhersku. Jako první u nás byl zabudován přímo ve věži.. Kukla se stala spolu s Františkou výsadními dodavateli uhlí oslavanské elektrárně. Je zajímavé, že ještě roku 1932 byly v dole používány jako hnací síla koní. 6 patro dolu bylo ještě vytěženo pomocí těchto zvířat. Teprve v roce 1942 byl vyražen překop 9. patra

⁹⁴ Pamětní kniha města Ivančice, 2 díl – SokA Rajhrad, fond 36, inv. č. 198

⁹⁵ *Ivančický zpravodaj* 5/1995

⁹⁶ FIGER K., ŠIROKÝ J.: *Židovský hřbitov v Ivančicích*. Ivančice 2007

moderními prostředky. V roce 1947 byl důl Kukla přejmenován na důl V. Nosek po tehdejším ministru vnitra.

1. dubna 1941 byl na dole Kukla vybudován pracovní židovský tábor. Sem byli přiváženi vězni z Ivančic a zejména z terezínské pevnosti. Největší přísun vězňů proběhl v říjnu a listopadu roku 1941. V období do 5. dubna 1942 prošlo táborem 105 vězňů, kteří byli po několika měsících odvázeni přes Terezín do likvidačních táborů v Polsku. Jejich krátký pobyt v lágru byl zdůvodněn spřátelením se místními dělníky. První Židé, kteří na dole Kukla pracovali, byli Židé z Ivančic a z ivančického internačního tábora, který byl zřízen v zadní budově bývalé koželužny – dnes *Ekotex*. Mluvíme o prvním období od března 1939 do 1. dubna 1941, kdy byl oficiálně zřízen pracovní tábor na *Kukle*. Prošlo jím postupně 314 Židů ze střední a východní Evropy. I přes jejich neradostný osud se jim havíři, jenž s nimi pracovali, všemožně snažili pomáhat a různými způsoby ulehčit těžký život, ve kterém byl každý den velkou nejistotou.

Tábor byl vystavěn z dřevěných budov bez elektřiny. V táboře stály dvě dřevěné budovy bez elektřiny. První budova sloužila jako obytná a druhá jako jídelna, kuchyně a administrační prostor. Obytná budova se skládala ze čtyř místností, které byly vybaveny asi ze třiceti jednopatrových dřevěných paland. Do dnešní doby se zachovala jedna z budov. Zprvu tábor nebyl oplozen, vězňové sice nesměli tábor opouštět, ale i přesto se jednotlivcům podařilo bez potíží si zajistit menší nákup a i poštu mimo tábor. Pracovní tábor na dole Kukla byl přímo podřízen židovskému koncentračnímu táboru v Terezíně.

Němci násilně zvyšovali produktivitu práce, což se projevovalo na nezájmu a pasivitě pracovníků. Nastoupil systém „nucených prací“. Po okupaci je jmenován do funkce německého komisaře pro RBS Rakušan Ing. Tschebel, po něm je tato funkce obsazena Kurtem Repetzkihem, který se snaží o zvýšení produktivity práce. Kvůli špatným výsledkům byl posléze povolán do tohoto úřadu z Horního Slezska naddůlní Nowinský, jenž byl fanatickým fašistou. Zavedl nová opatření k dosažení ke zvýšení těžby a produktivity práce. Zvyšoval násilně výkony a přípravné práce byli schválně často opomíjeni, což vedlo k častým nehodám a velké míře úrazovosti a úmrtnosti při častých nehodách.⁹⁷

K první skupině pracovníků na dole *Kukla*, patřili i ivančičtí rodáci a to např. Karel Pretzner, který musel kvůli svému původu ukončit vysokoškolská studia. Jeho mladší bratr Jan Pretzner, jenž na dole *Kukla* pracoval nejdříve jako pomocný dělník při příprav dřeva a později jako běhač. Arnošt Steiner, zde pracoval již koncem léta 1939. Později byli povoláni i jeho synové Arnošt a Karel.

⁹⁷ Plchová, J (2002): *Rosicko-oslavanská černouhelná pánev v datech*

Zprvu docházeli vězni z ivančického internačního tábora denně v pochodovém útvaru pod dohledem ivančických příslušníků SS Kegela a Bartela. Zpočátku měli i dovoleno jezdit do práce vlakem či motocyklem. Po zákazů cestování vlakem a po zabavení motocyklů jezdili na kole. A i po zabavení kol chodili do práce pěšky. Dne 7. dubna 1942, týden po likvidaci ivančického internačního tábora, přišlo do tábora 89 nových vězňů. Většinou přijeli z Terezína. Do tábora byli postupně nasazováni také židovští partneři ze smíšených manželství a děti ze smíšených manželství. Ty měli prozatímní výsadu docházet do tábora dennodenně. Muži byli nasazeni na práci do dolů a ženy do kuchyně, prádelny a na pomocné práce. Z nichž 5 mužů a 6 žen pocházelo z Ivančic. Mezi uvězněnými byla i manželka báňského inženýra a spisovatele Mirka Elpla.

O tom jaký byl vztah havířů k vězněným Židům, vzpomínal před více jak třiceti lety tehdejší revírník na dole Kukla pan Alois Mlénský:

„Přidělili mi několik Židů do mého revíru. Přikázal jsem je na práci k těm horníkům, o něchž jsem věděl, že budou mít pro jejich těžký úděl pochopení. Většina českých zaměstnanců se jich jala skutečně přátelsky. Jednoho vězně jsem přidělil mému příteli V. Skokanovi. Jmenoval se Josef Klein a pocházel z Brna. Skokan mu téměř denně nosil z domu nějaké jídlo. Poněvadž tábor nebyl tak přísně strážěn, umožnil čas od času Kleinovi, když se setmělo, aby přišel na chvíli ke Skokanům na návštěvu. S mým vědomím prožil u nich Klein se svým přítelem Eislerem i Štědrý večer 1942.“⁹⁸

Dochovali se však i opačné názory na život v táboře. Dva dopisy Židů z Kroměříže to potvrzují:

„ Některí havíři jsou tak sprostí, jiné méně, ale antisemiti, až na čestné výjimky jsou všichni a nijak nás nešetří.“⁹⁹

V září 1943 bylo dvaosmdesát vězňů odvezeno do Terezína a pod označení „ES“ 19. října 1944 zařazeni do vyhlazovacího tábora. Tento transport patřil k jedním z posledních

⁹⁸ ŠIROKÝ, Jiří: Pracovní tábor na dole Kukla v Oslavanech. In *Zrcadlo – nezávislý regionální čtrnáctideník* 8/2009, str. 6

⁹⁹ Tamtéž, str.6

vypravených, jelikož se do oblasti vyhlazovacích táborů blížili vojska sovětské armády. Avšak o žádném z vězňů není zpráva, že by přežil.

Posléze se název tábora mění na „Tábor pro muže ze smíšených manželství“. I přes tento název zde nadále pracovali i ženy. Přišlo nařízení o znemožnění veškerého styku mezi židovskými vězni a ostatními dělníky. Tábor byl obehnán ostnatým drátem a pracoviště pečlivě oddělena od styku s civilními pracovníky.

Ve dnech 6. – 9. září 1943 přišlo dalších 93 osob, osvobození se dočkalo 56. I nadále došlo k transportům do Terezína. I v těchto transportech byli ivančičtí rodáci např. v lednu 1944 Růžena Brandlová, v dubnu Aranka Absatzová a František Absatz, koncem léta Emanuel Huss, v říjnu 1944 Helena Wankatová a Anna Glöcknerová, roz. Absatzová. Anna Elplová, manželka spisovatele Mirka Elpla, byla odvezena do Terezína v srpnu 1944.¹⁰⁰ V roce 1944 byla na důl nasazena větší skupina dělníků z brněnských továren, které byly poškozeny bombardováním. Ubytování byli v židovském pracovním táboře na Kukle. Ke konci války byla těžní věž několikrát zasažena dělostřeleckými granáty, nedošlo však k poškození těžního stroje. K zastavení těžby došlo v polovině dubna 1945, při náletech se mohli vězňové ukrývat v krytu. Těžba znovu byla zpuštěna 5. května 1945. Po obdržení zprávy, že k táboru jedou nacisté, vězni nečekali a rozutekli se po okolí. Již dávno byli srozuměni o Osvětimi, Treblince a ostatních táborech a situaci, která v nich panuje.¹⁰¹

Mnoho vězňů našlo úkryt v rodinách oslavanských dělníků či v samotném dole. V té době tábor tvořilo 59 mužů a 4 ženy, a v samotném táboře zůstalo jen 8 vězňů. Oslavany po osvobození Ivančic 18. dubna 1945 zůstaly neobsazeny, linie fronty se zastavila na čáře Ivančice – Neslovice. Díky obětavosti pracovníků nedošlo k zatopení dolu. Ihned po obdržení zprávy, že na Kukle je židovský tábor, došlo k jeho zrušení a propuštění vězňů velícím důstojníkem průzkumného oddílu sovětské armády.

K radostným okamžikům patří i návrat ivančických rodáků spolu s kozáckou hlídkou. Mezi ně patří např. Rudolf Huss, Ernst Sinaiberger, Bedřich Weiss, Renata Absatzová a Getrude Worlová. Po válce dochází ke zvýšení počtu pracovníků na dole a to díky hlavně přidělení civilních Němců a válečných zajatců. Celkový počet zaměstnanců se tedy zvýšil na 700. Byla zřízena i pozorovatelská služba na vodní věží. Na jejím fungování se podílel i Otakar Singer, který na vojně působil jako letecký pozorovatel. Poté byl nucen pracovat na Kukle jako jeden z vězňů židovského tábora.

¹⁰⁰ NOVÁČEK, Silvestr: „Nacistické „konečné řešení“ židovské otázky v Ivančicích. In *Sborník Jižní Morava 1984*, str. 13 - 72

¹⁰¹ SIROKÝ, Jiří: Pracovní tábor na dole Kukla v Oslavanech. In *Zrcadlo – nezávislý regionální čtrnáctideník 8/2009*, str. 6

V letech 1949 – březen 1951 fungoval při dole donucovací pracovní tábor až pro 200 vězňů. S tím rozdílem, že jejich ubytování se tentokrát nacházelo v oslavanském zámku, místo v dřevěných budovách. V roce 1956 pracovalo na Dole V. Nosek 684 důlních pracovníků, 218 povrchových, 61 techniků a 7 úředníků – celkem tedy 970 pracovníků. Postupně dochází ke snižování odběru uhlí, protože elektrárna zavedla částečnou plynofikaci.

Postupně se však blížila likvidace dolu. Dne 31. srpna 1973 byl vytěžen poslední vůz uhlí z Dolu V. Nosek, další těžba již nepokračovala. Do roku 1985 důl sloužil k odčerpávání důlní vody. O rok později došlo k jeho definitivnímu uzavření železobetonovou krycí deskou.

102

5.3 Odboj

Ne všichni byli pasivní. Již v prvních měsících okupace, se rozhodli někteří mladí židovští občané opustit protektorát a vstoupit do zahraniční armády.

Jako první odchází ilegálně do Polska JUDr. Bruno Steiner společně s poručíkem Otou Šacherem. V Polsku se přihlásili do čs. jednotky a odjel do Francie. V prosinci 1939 odešel do Francie Ota Brück, zřejmě nejznámějším židovským zahraničním vojákem z Ivančic..

5.3.1 Ota Brück

Narodil se 12. srpna 1915 a své mládí prožil v Ivančicích. Po dvou letech měšťanské školy vystudoval šest tříd státního reálného gymnasia s maturitou. Po příchodu Němců a vzniku protektorátu Čechy a Morava přešel začátkem prosince 1939 u Velkých Karlovic moravsko-slovenské hranice a dostává se do Maďarska. V Budapešti byl zatčen a uvězněn v kasárnách Marie Terezie a věznici Citadela. V dubnu 1940 byl vypovězen zpět na Slovensko. U Ivanky přešel podruhé do Maďarska a dostává se díky francouzskému vyslanectví se skupinou československých dobrovolníků do Jugoslávie.

Dne 4.6.1940 je vtělen k 3. pěšímu pluku k RDZ jako instruktor nováčků. Po kapitulaci Francie odplul z přístavu Sete přes Gibraltar do Anglie, kde byl soustředěn v čs. táboře *Cholmondeley Park*. U nově vzniklé 1. čs. smíšené brigády byl dán do velitelské zálohy a povýšen na podporučíka pěchoty v záloze.

¹⁰² ŠOUKAL, Karel: „Pracovní tábor na Kukle“. In *OKNO č. 6/1998*

V červenci 1944 odplul transport čs. důstojníků, určených pro naše jednotky v SSSR, ze skotského přístavu Greenock na palubě lodi *Capetown Castle* přes Atlantik, kolem Gibraltarů, Středozemním mořem do Port Saidu.

Dne 5.9.1944 byl poručík O. Brück určen 1. pomocníkem náčelníka štábu 4. dělostřeleckého pluku u 3. čs. samostatné brigády v SSSR. Válku zakončil definitivně v Martině. Je povýšen na kapitána a převelen k Hlavnímu štábu čs. armády do Prahy, kde u 2. oddělení je ustanoven jako důstojník pro styk se spojeneckými armádami. Po demobilizaci v listopadu 1946 je pověřen národní správou u firmy F. Illnera Velkoobchod s dřívím a obchod s uhlím Trutnově. Později nastoupil zaměstnání v cestovním ruchu (Čedok), kde pracoval až do důchodu. V roce 1968 vydal v pražském nakladatelství Naše vojsko vzpomínkovou knihu *Naprůsmyku bílý kříž*. Plukovník v. v. Ota Brück byl vyznamenán Čs. válečným křížem 1939, čs. medailí Za chrabrost, Dukelskou pamětní medailí, sovětským Řádem Vlastenecké války II. stupně a dalšími medailemi. Žije v Trutnově. Je členem královéhradecké jednoty ČsOL a roku 2003 mu byla udělena Pamětní medaile ČsOL. Umírá 27. 7. 2007 v Trutnově. Po válce se vrátilo ještě několik mužů, vojáků zahraničních armád, a několik jednotlivců, kteří přežili Terezín. Po krátké době většinou z Ivančic odešli. Židovskou náboženskou obec v Ivančicích již nebylo možné obnovit.¹⁰³

¹⁰³ BRÜCK, Ota: *Na průsmyku bílý kříž*. Naše vojsko, Praha 1968

ZÁVĚR

Ve své práci jsem sledovala osudy židovských obyvatel Ivančic od nejstarších dob až do roku 1945. Největšího počtu dosáhlo židovské obyvatelstvo v roce 1835, kdy v Ivančicích žilo 877 Židů.¹⁰⁴ Jejich počet se po roce 1848, kdy byli zrovnoprávněni a měli právo se svobodně stěhovat, začal postupně snižovat. Postupně docházelo k jazykovému i kulturnímu sblížení zbytku ivančické židovské nábožensko-etnické skupiny s českým národem, v jehož středu po staletí v Ivančicích žila. Prostřednictvím nejmladší židovské generace a s nástupem české školy se tento proces zrychlil. Po následujících 30 let pokojného vývoje došlo k úplné jazykové asimilaci.

Věnovala jsem také značnou pozornost vzniku politické židovské obce v Ivančicích, představitelům ivančické ješivy a sblížení Židů s Čechy, ke kterému začalo docházet z obou stran až po vzniku ČSR v roce 1918. Tento proces byl však přerušena okupací Československa. Zaměřila jsem se také na nejnovější dějiny židovského obyvatelstva v Ivančicích, před jejím zánikem, které bylo uzavřeno nacistickým „konečným řešením“ židovské otázky. V březnu a dubnu 1942 byli z Ivančic odvezeni přes Brno a Terezín do vyhlazovacích táborů skoro všichni židovští občané. Ve vyhlazovacích táborech zahynulo 60 osob, v Terezíně 9 osob. Přežili pouze ti, kteří odešli do zahraničí, a ti, kteří žili ve smíšených manželstvích a ti, kteří se vrátili z Terezína. Po krátké době většinou z Ivančic odešli. Zatímco příchod prvních Židů do Ivančic před dávnými staletími je předmětem dohadů a sporů mezi historiky. Den a způsob odchodu posledních Židů je zcela přesný.

Přínosem mé práce je, domnívám se, shrnutí materiálu k dané problematice, i když jsem si vědoma, že další podklady, jelikož jsou různě roztroušeny, zůstaly zatím skryty a neobjeveny. Do budoucna je možné provést důkladnější statistiku počtu obyvatel v bývalé ivančické židovské čtvrti, shromáždit více vzpomínek pamětníků, poznatků z archivu či ivančické kroniky.

V Ivančicích se nachází židovský hřbitov, jenž patří po pražském a kolínském k nejstarším v České republice. Je možno o něm popsat mnoho stran; jak z hlediska vzniku, vývoje či jen o samotných náhrobcích postavených v různých slozích, až po popis a průběh různosti židovské kultury v Ivančicích, která se odráží právě na tomto hřbitově.¹⁰⁵ V současnosti je židovský hřbitov jako kulturní památka v péči města.

¹⁰⁴ NOVÁČEK, Silvestr: *Z dějin moravských Židů*. Orego 1998, str. 103

¹⁰⁵ KULTURNÍ INFORMAČNÍ CENTRUM IVANČICE 2007: *Židovský hřbitov v Ivančicích*. Ivančice 2007

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Prameny:

Pamětní knihy královského druhu města Ivančic, díl I., díl II.

KROPATSCHEK, Josef: *Handbuch Aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer sistematischen Verbindung*, Bd. IV, Wien 1785.

Literatura a příručky:

BALTA, Paul a kol.: *Knihy o náboženstvích*. Praha Albatros 1993, s. 136–147.
ISBN 80-00-00010-5

BRŮČEK, Ota: *Na průsmyku bílý kříž*. Naše vojsko, Praha 1968. str. 136
ČAPEK, František: *Dějiny zemí koruny České v datech*. Libri Praha 1998. 815 s.
ISBN 80-85983-51-6

FRANKL, MICHAL: „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*. Praha – Litomyšl, Paseka 2007. 403 s.
SBN 978-80-7185-882-9

HUGO GOLD: *Die Juden und Judengemeinden Mährens in Vergangenheit und Gegenwart*. Jüdischer Buch – und Kunstverlag Brünn 1929. 625 s.
HUSÁK, Josef: *Osvobození Ivančic a frontové události na Ivančicku*, In: *Sborník Jižní Morava 1986*

JOHNSON, Paul: *Dějiny židovského národa*. Rozmluvy Praha 1995. 591 s.
ISBN 80-85336-31-6

KOSÁKOVÁ, Eva a kol.: *Slovník judaik*. Židovské muzeum v Praze 2006. 142 s.
ISBN 80-86889-39-4

KRATOCHVÍL, Augustin: *Vlastivěda moravská*. Místopis Moravy. Brněnský kraj. Ivančický okres. Brno, Musejní spolek 1904. 369 s.

MELMUKOVÁ, Eva: *Patent zvaný toleranční*. Mladá Fronta 1999. 238 s.
ISBN 80-204-0741-3

NEWMAN, Ja'akov – SIVAN, Gavri'el: *Judaismus od A do Z*. *Slovník pojmů a termínů*. Praha 1992. 285 s.
ISBN 80-900895-3-4

NOVÁČEK, Silvester: *Z dějin moravských Židů*, Orego 1998. 171 s.
ISBN 80-86117-08-1

NOVÁČEK, Silvester: Nacistické „konečné řešení“ židovské otázky v Ivančicích In: *Sborník Jižní Morava 1984*, s. 13-72

PAVLÁT, Leo: Antisemitismus – nejsetrvalejší zášť v dějinách lidstva. In *Židé – dějiny a kultura*. Židovské muzeum v Praze 1997
ISBN 80-85608-17-0

PĚKNÝ, Tomáš: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Sefer Praha 2001. 701 s.
ISBN 80-85924-33-1

PUTÍK A., SIXTOVÁ O. : *Dějiny Židů v Čechách a na Moravě*. Od počátku emancipace. Židovské muzeum v Praze, 2005. 107 s.
ISBN 80-86889-00-9

ŠEDINOVÁ, Jiřina: Židé v Čechách a na Moravě. In *Židé – dějiny a kultura*. Židovské muzeum v Praze 1997
ISBN 80-85608-17-0

UHER Augustin: Ivančice. In: *Kounicko – Ivančicko – Oslavanská dráha*. ČSD Brno 1980

STEMBERGER, GÜNTER: *Einführung in die Judaistik*. C.H. Beck Mnichov 2002. 207 s.
ISBN 978-3-406-49333-1

VEBER, V. (ed.): *Židé v novodobých dějinách* (soubor přednášek na FF UK). Karolinum 1997. 323 s.
ISBN 80-7184-412-8

ENCYKLOPEDICKÝ SLOVNÍK, Odeon 1993, s. 481

Internetové zdroje:

KRAMEŠ, Jaroslav: Politické vědy v dějinách českého ekonomického myšlení. Internetový časopis Marathon, č. 2, rok 1999, URL:
http://infos.kpnqwest.cz/misc/marathon/kam/99/mar992_p1 (adresa platná k 9. 6. 2010)

VOBECKÁ, Jana: Dějiny osídlení Židů v Čechách a na Moravě do roku 1848, URL:
http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=364 (adresa platná k 20. 6. 2010)

http://www.ivancice.cz/r_mestoivancice_popis.php (20. 6. 2010)

<http://www.JewishEncyclopedia.com> (15.6.2010)

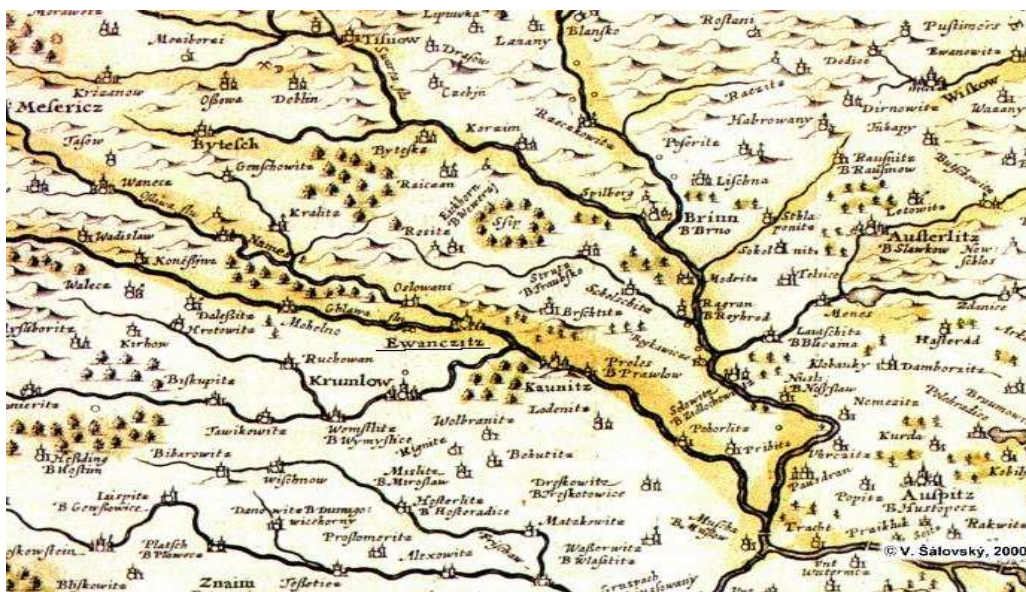
<http://www.holocaust.cz> (15.6.2010)

<http://hdplot.sweb.cz/zide.html> (17.6.2010)

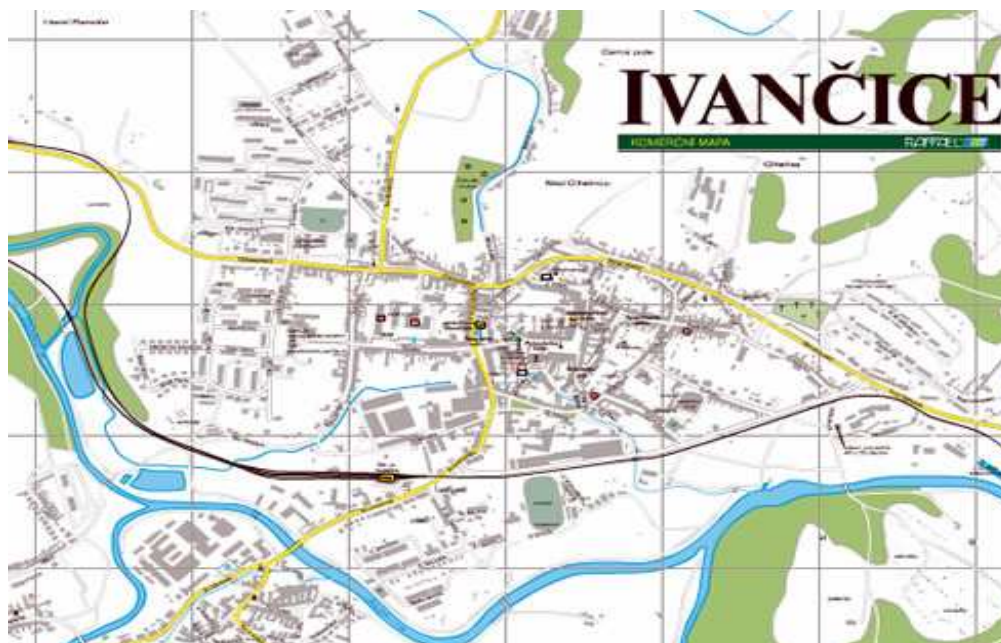
<http://kic.ivancice.cz/Mesto/Pamatky.htm> (14.6.2010)

<http://www.answers.com/topic/hugo-weisgall> (16.6.2010)

PŘÍLOHY

Historická mapa Ivančic

Současná mapa Ivančic

Pohled na severní stranu ulice Jana Schwarze se zchátralou budovou Podivínky

Synagoga postavena r. 1853, vlevo je vidět štít domu rabína

Pohled na Současný stav synagogy

Preteznérův (dnes Kletzlův) dům s židovskou kašnou v popředí.